

Rosanna Raunio
Veera Edwards

Diakonia-ammattikorkeakoulu
Sosiaali- ja terveysalan ammattikorkeakoulututkinto
Sosionomi (AMK)
Varhaiskasvatuksen opettajan virkakelpoisuus
Opinnäytetyö, 2021

TUKEA TARVITSEVIEN LASTEN KANSSA TYÖSKENTELY VARHAISKASVATUSRYH- MÄSSÄ

Varhaiskasvatuksen opettajien kokemuksia arjesta

TIIVISTELMÄ

Edwards Veera, Raunio Rosanna

Tukea tarvitsevien lasten kanssa työskentely varhaiskasvatusryhmässä – varhaiskasvatuksen opettajien kokemuksia arjesta

54 Sivua, 1 liite

Syksy, 2021

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Sosiaali- ja terveystieteiden ammattikorkeakoulututkinto

Sosionomi (AMK), Varhaiskasvatuksen opettajan virkakelpoisuus

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli tutkia, millaisia kokemuksia erään helsinkiläisen varhaiskasvatusyksikön varhaiskasvatuksen opettajilla on tukea tarvitsevien lasten kanssa työskentelystä. Tässä opinnäytetyössä tukea tarvitsevilla lapsilla tarkoitetaan niitä lapsia, joille on myönnetty kolmiportaisen tukimallin mukainen tuki varhaiskasvatuksessa. Kolmiportaiseen tukimalliin kuuluvat yleinen, tehostettu sekä erityinen tuki. Tavoitteena oli selvittää, millaisia haasteita arjessa esiintyy sekä millaiset toimintatavat työntekijät ovat kokeneet toimiviksi. Tutkimuksen tuloksia voidaan käyttää apuna henkilöstön oman työn reflektointiin sekä työn kehittämiseen.

Opinnäytetyö toteutettiin kvalitatiivisena tutkimuksena, jonka aineisto kerättiin sähköisen Webropol-kyselyn avulla. Kyselyyn vastasi kymmenen varhaiskasvatuksen työntekijää. Saatua aineistoa analysoitiin sisällönanalyysillä tutkimuskysymyksiin pohjaten.

Tutkimuksen tulosten perusteella erilaisia tuen tarpeita esiintyy ryhmissä melko laajasti. Vastauksissa ilmeni eniten haasteita kielenkehityksen sekä tunnetaitojen kanssa. Valtaosa vastaajista kertoi tuen tarpeiden korostuvan erityisesti siirtymätilanteissa sekä silloin, kun koko ryhmä on paikalla. Jonkinlaisia haasteita esiintyy kuitenkin lähes kaikissa arjen tilanteissa lapsesta ja ryhmästä riippuen. Suuret ryhmäkoot, aikuisten vähäinen määrä sekä ajanpuute koettiin arkea hankaloittaviksi, etenkin, jos ryhmässä on useampi tukea tarvitseva lapsi. Tukea tarvitsevat lapset vaativat paljon henkilöstön aikaa, jolloin kolmiportaisen tukimallin ulkopuolella olevat lapset jäävät herkästi vähemmälle huomiolle.

Rutiinit ja pysyvät aikuiset olivat tutkimuksen perusteella tärkeitä tekijöitä sujuvoittamaan arkea. Ryhmissä käytetyistä tukimuodoista suosituimpia olivat pienryhmätyöskentely sekä erilaisten tukikuvien käyttö. Tuen tarpeet vaikuttavat oleellisesti ryhmän toiminnan suunnitteluun ja ennakkointia pidettiin tärkeänä. Vastauksissa pohdittiin myös omaa jaksamista ja riittämättömyyden tunnetta. Osa vastaajista toivoi lisäkoulutusta, erityisopettajan konkreettista tukea sekä uusia vinkkejä ja materiaaleja toiminnan kehittämiseksi.

Asiasanat: Inklusio, Integraatio, Kolmiportainen tuki, Tukea tarvitseva lapsi, Varhaiskasvatus

ABSTRACT

Edwards Veera, Raunio Rosanna

Working with children in need of support in early childhood education – experiences of the kindergarten teachers

54 pages and 1 appendix

Autumn, 2021

Diaconia University of Applied Sciences

Bachelor's Degree Programme in Social Services

Bachelor of Social Services, Early Childhood Education and Care

The purpose of this thesis was to examine the experiences of the kindergarten teachers who are working with children in need of support in a specific kindergarten in Helsinki. In this thesis, these children receive support according to a three-tier support model, which includes general, enhanced and special support. The aim was to find out what kind of challenges exist when working with these children and what procedures the employees have found in their experience to work. The results of the research can be used to help the employees reflect on their own work and to develop the work in the future.

The thesis is qualitative research, and the data was collected by using an electronic Webropol survey. Ten kindergarten teachers responded to the survey. The obtained data was analyzed then by content analysis based on the research questions.

The results of the research indicated that there is a wide range of different needs for support in the kindergarten groups. According to the answers, children have the most challenges with language development and emotional skills. Most of the respondents expressed that the need for support arose in daily transitions and when the whole group was present. However, some kinds of challenges occur in almost all everyday situations depending on the child and the group. Large group sizes, a small number of workers and a lack of time were found to make the work difficult. Especially, if there were several children in need of special support in the group. The children in need of support require a lot of time and observation, leaving easily the other children to receive much less attention.

According to the answers, routines and permanent adults are some of the most important things to make the days easier. Working in small groups and the use of visual support were the most popular forms of support. Having children with special needs in a group the employees must take their needs into account when planning activities. Anticipation is always important. Some of the respondents also brought up their own resilience and the feeling of inadequacy. Some hoped for additional training, more concrete support from a special education teacher and new tips and materials to use.

Keywords: Inclusion, Integration, Three-tiered support model, Child in need of support, Early childhood education

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
2 VARHAISKASVATUS.....	5
2.1 Varhaiskasvatuksen tarkoitus ja varhaiskasvatussuunnitelma	5
2.2 Pedagoginen dokumentointi ja havainnointi	7
2.3 Lapsi varhaiskasvatuksessa	8
2.4 Lapsen osallisuus ja vaikuttaminen varhaiskasvatusympäristössä	9
2.5 Varhaiskasvatuksen henkilöstö ja sen tehtävä.....	11
2.6 Kasvatusyhteistyö ja perheiden tukeminen	13
3 VARHAISKASVATUKSEN TUKIMUODOT	15
3.1 Tuen tarpeen havainnointi.....	15
3.2 Kolmiportainen tuki	17
3.3 Moniammatillinen yhteistyö	19
3.4 Integraatio ja inklusio varhaiskasvatuksessa	20
4 TUEN TOTEUTTAMINEN VARHAISKASVATUKSESSA.....	22
4.1 Varhaiskasvatuksen käytännön menetelmiä	22
4.2 Tuen toteutus käytännössä	23
4.3 Lasten itsesäätelytaitojen huomioiminen.....	25
4.4 Varhaiskasvatuksen toimintaympäristöjen mukauttaminen	27
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	30
5.1 Tarkoitus ja tavoite	30
5.2 Tutkimusmenetelmä ja aineiston keruu	30
5.3 Aineiston analyysi.....	32
6 TUTKIMUSTULOKSET	33
6.1 Tukea tarvitsevien lasten kanssa työskentelemisen haasteet	33
6.2 Tukea tarvitsevien lasten kanssa työskentelemisen käytännön ratkaisuja	35
7 POHDINTA	38
7.1 Johtopäätökset	38
7.2 Jatkotutkimusideat.....	42

7.3 Eettisyys ja luotettavuus.....	44
7.4 Ammatillinen kasvu.....	46
LÄHTEET	48
LIITE 1. Kyselylomake	53

1 JOHDANTO

Varhaiskasvatuksen tarkoituksena on tukea lapsen suotuisaa kasvua, kehitystä ja oppimista yhteistyössä perheen kanssa. Varhaiskasvatuksessa tapahtuvan jatkuvan havainnoinnin kautta esiin nousevat herkästi paitsi lasten vahvuudet, myös mahdolliset haasteet ja tuen tarpeet. Erilaisten tuen tarpeiden tunnistaminen ja huolen esille nostaminen ovatkin tärkeä osa varhaiskasvatuksen ammattilaisen työtä. Tuen tarpeiden kirjo on laaja, ja jokainen tuen tarve on yksilöllinen. Tuen tarjoamista varten kouluihin on kehitetty kolmiportaisen tuen malli ja useimmat kunnat ovat ottaneet mallin käyttöön myös varhaiskasvatuksessa. Kolmiportaisen tukimallin käyttäminen auttaa tarjoamaan johdonmukaista ja yhtenäistä tukea myös siirtyessä varhaiskasvatuksesta kouluun.

Tässä opinnäytetyössä tukea tarvitsevilla lapsilla tarkoitetaan niitä lapsia, joille on myönnetty kolmiportaisen mallin mukaista yleistä, tehostettua tai erityistä tukea. Tuen tarpeiden kirjo on laaja, ja työntekijältä vaaditaan aitoa perehtymistä lapsen tarpeisiin sekä tukimuotoihin, joista juuri kyseinen lapsi voisi hyötyä. Mitä varhaisemmassa vaiheessa lapsen tuen tarpeiden aiheuttamiin haasteisiin vastataan, sitä paremmat mahdollisuudet tukitoimilla on vaikuttaa myönteisesti lapsen kehitykseen, ja jopa ennaltaehkäistä haasteiden kärjistymistä tai uusien haasteiden syntymistä.

Opinnäytetyömme tavoitteena on selvittää, millaisia haasteita erilaiset tuen tarpeen tuovat varhaiskasvatuksen arkeen sekä millaisia keinoja henkilöstö on kokemuksiensa kautta havainnut toimiviksi tukea tarvitsevien lasten kanssa työskennellessä. Opinnäytetyötämme ja sen tuloksia voidaan käyttää apuna henkilöstön ajatusten näkyviin tuomisessa ja oman työn reflektoinnissa sekä toiminnan kehittämisenä jatkossa. Työ antaa myös itsellemme paremman pohjan kohdata erilaisia tuen tarpeita tulevassa työssämme varhaiskasvatuksen opettajina.

2 VARHAISKASVATUS

2.1 Varhaiskasvatuksen tarkoitus ja varhaiskasvatussuunnitelma

Varhaiskasvatuksella tarkoitetaan pedagogiikkaan painottuvaa hoitoa, kasvatusta ja opetusta, joka on suunnitelmallista ja tavoitteellista. Varhaiskasvatuksen tavoitteina ovat muun muassa ikätasoisien kehityksen, terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen sekä hyvän pohjan antaminen elinikäiselle oppimiselle. Tavoitteena on myös tarjota monipuolisia ja positiivisia oppimiskokemuksia, leikkiä, liikkumista, taidetta sekä kulttuuria turvallisessa kasvuympäristössä kunnioittamalla lasta. Lisäksi yhdenvertaisuuden edistäminen, yksilöllisyyden huomioiminen, vuorovaikutustaitojen kehittäminen, lasten vaikuttamismahdollisuudet sekä yhteistyö perheiden kanssa ovat tärkeitä tavoitteina.

Varhaiskasvatusta suunniteltaessa on aina mentävä lapsen etu edellä. Varhaiskasvatuksen järjestämisestä vastuu on kunnilla, mutta varhaiskasvatuksen opettajat vastaavat pedagogisesta toiminnasta, sen suunnittelusta, toteutuksesta ja arvioinnista ryhmissä. (L540/2018; Opetushallitus 2018, 18.) Varhaiskasvatuksella on suuri merkitys lapsille kehityksen ja oppimisen kannalta. Lisäksi sen merkitys heijastuu myöhemmin koulussa pärjäämisessä ja elämänhallinnassa. Varhaiskasvatusta voidaan myös hyödyntää huono-osaisten elinolojen parantamisessa sekä kehityksen edellytysten ja eriarvoisuuden tasaamisessa. (Karila 2016, 13, 18.)

Varhaiskasvatustalaki (L540/2018) määrää varhaiskasvatussuunnitelman tekemisestä taatakseen yhdenvertaisuuden koko maassa. Varhaiskasvatussuunnitelmia laaditaan valtakunnallisesti, paikallisesti sekä lapsikohtaisesti, jotta varhaiskasvatukselle asetetut tavoitteet saavutettaisiin ja toiminnan kehittäminen olisi jatkuvaa. Valtakunnallisesti varhaiskasvatuksen suunnittelu ja toteutus kokonaisuudessaan pohjautuu Opetushallituksen laatimiin valtakunnallisiin varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin, jotka sisältävät säädöksiä muun muassa varhaiskasvatuksen tavoitteista, pedagogisen toiminnan sisällöistä, yhteistyöstä vanhempien kanssa sekä tarvittavan tuen järjestämisestä sitä tarvitseville lapsille. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ovat varhaiskasvatusta järjestäviä

tahoja oikeudellisesti velvoittava määräys. Lapsuuden itseisarvo, ihmisenä kasvaminen, lapsen oikeudet, yhdenvertaisuus, tasa-arvoisuus, moninaisuus, perheiden monimuotoisuus sekä terveellinen ja kestävä elämäntapa ovat arvoja, jotka luovat pohjaa varhaiskasvatussuunnitelman perusteille ja näin ollen koko varhaiskasvatustoiminnalle. Valtakunnallisiin säädöksiin pohjaten varhaiskasvatusta tarjoavat tahot laativat paikallisen varhaiskasvatussuunnitelman. (Opetushallitus 2018, 7-8, 20-21.)

Yksilölliset varhaiskasvatussuunnitelmat laaditaan jokaiselle lapselle henkilökohtaisesti. Varhaiskasvatussuunnitelma eli vasu on lomake, jossa tulee olla kirjattuna tavoitteet, jotka tukevat lapsen kehitystä, oppimista ja hyvinvointia. Suunnitelmassa huomioidaan lisäksi lapsen yksilölliset tarpeet, mahdolliset tukitoimet ja kiinnostuksen kohteet. (L540/2018.) Jotta tarvittava tieto lapsen taitotasosta, vahvuuksista ja heikkouksista sekä kiinnostuksen kohteista saadaan, voidaan hyödyntää aiempaa vasua sekä pedagogista dokumentointia. Myös mahdollisimman pysyvät suhteet henkilöstön ja lasten välillä edesauttavat havainnointia ja lapsen parempaa tuntemista. Lasten henkilökohtaiset vasut huomioidaan suunniteltaessa ryhmän toimintaa. Varhaiskasvatussuunnitelma on salassa pidettävä ja sen toteutumista seurataan ja arvioidaan, ja se tarkistetaan vähintään kerran vuodessa tai kun lapsen tarpeet vaativat. (Opetushallitus 2018, 10-11, 19.)

Varhaiskasvatuslaissa on määrätty myös kasvatusympäristöstä. Ympäristön tulee tukea lapsen kehitystä ja oppimista, olla turvallinen ja terveellinen sekä huomioida eri ikäisten lasten tarpeet. Toimitiloissa sekä välineissä tulee huomioida myös asianmukaisuus ja esteettömyys. Fyysisen kasvuympäristön lisäksi myös psyykkisen ympäristön tulee olla turvallinen ja suojata väkivallalta, kiusaamiselta sekä mahdolliselta muulta häirinnältä. (L540/2018.) Voidaan ajatella, että kokonaisuudessaan varhaiskasvatusympäristön muodostavat fyysinen, toiminnallinen, psyykinen, sosiaalinen, pedagoginen ja kulttuurinen toimintaympäristö. (Koivunen 2009, 179.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa korostuu oppimiskäsitys, jonka mukaan oppiminen on kokonaisvaltaista ja tapahtuu kaikkialla koko ajan vuorovaikutuksessa muiden ihmisten ja ympäristön kanssa. Aiemmin opitut taidot ovat pohjana uudelle tiedolle ja myönteiset kokemukset edistävät oppimista. Lasten

vertaisena ryhmässä oleminen sekä tunne siitä, että kuuluu ryhmään, edistävät myös oppimista ja osallisuutta. (Opetushallitus 2018, 21-22.)

2.2 Pedagoginen dokumentointi ja havainnointi

Havainnointi ja pedagoginen dokumentointi ovat oleellinen osa varhaiskasvatuksen toimintaa ja ne toimivat perustana lapsilähtöisyydelle. Ne ovat jatkuva prosessi, jossa pedagogista toimintaa pyritään ymmärtämään paremmin dokumentoinnin ja havainnoinnin vuorovaikutuksellisuuden avulla. Pedagogisen dokumentoinnin avulla saadaan vastauksia muun muassa siihen, miten lapset kehittyvät, mihin he tarvitsevat tukea ja mistä he ovat kiinnostuneita. (Opetushallitus 2018, 37.) Dokumentointi toimii apuvälineenä muistille ja sen avulla voidaan jakaa tietoa päiväkodin toiminnasta ja lasten kehityksestä vanhemmille. Yksistään dokumentointi ei ole tehokasta, vaan se vaatii monitahoista tulkintaa sekä tavoitteellista reflektointia toimiakseen ja ollakseen pedagogista dokumentointia. Perinteinen dokumentointi on ollut aikuislähtöistä ja yksilötasoon kohdistuvaa, mutta pedagoginen dokumentointi sen sijaan huomioi laajemman näkökulman. Pedagoginen dokumentointi luo uusia merkityksiä, muotoilee ongelmia uudestaan myös lasten näkökulmasta sekä mahdollistaa monipuolisen tavan ratkaista ongelmia. (Mansikka 2019, 102, 104, 112.)

Dokumentointi tallentaa havainnoinnin kautta opittuja asioita ja tekee näkyväksi toimintaa. Havainnoinnista saatuja dokumentteja voidaan käyttää toiminnan suunnittelussa, toteutuksessa, arvioinnissa ja kehittämisessä. Havainnoinnin kohteena päiväkodissa voi olla mikä tahansa toiminto perustoiminnoista leikkiin ja vuorovaikutustilanteisiin tai –suhteisiin. Havainnointi voi kohdistua koko ryhmään tai yksittäiseen lapseen. Pedagoginen dokumentointi antaa paremman mahdollisuuden myös vanhemmille vaikuttaa päiväkodin toimintaan. Ennen dokumentointia tulisi miettiä, miksi ja miten dokumentoidaan ja mitä saadulla materiaalilla tehdään. On tärkeää myös keskittyä mieluummin yhteen asiaan kerralla, kuin ottaa liian monta seikkaa tarkasteluun, jolloin prosessi helposti kärsii. (Komi 2019.)

Pedagogisessa dokumentoinnissa voidaan käyttää useita eri menetelmiä ja ammattitaitoinen henkilöstö hyödyntää dokumentointia monipuolisesti tuoden sen osaksi kasvatustyön rutiineja. (Mansikka 2019, 101.) Jatkuva havainnointi auttaa kasvattajia suunnittelemaan toimintaa lapsilähtöisesti ja juuri kyseisen lapsiryhmän tai yksittäisten lasten tarpeiden mukaan. Mahdolliset tuen tarpeet nousevat esiin ja toimintaa voidaan kohdentaa kehittämään juuri tiettyjä oppimisen tai kehityksen osa-alueita. Esimerkiksi niin sanotut vapaat leikki-tilanteet ovat oivallisia tilanteita havainnoida lasta. Leikin aikana huomiota voidaan kiinnittää esimerkiksi lapsen vuorovaikutustaitoihin leikkiverin kanssa, lapsen mielenkiinnonkohteisiin, sanavarastoon tai motorisiin taitoihin. (Koivunen & Lehtinen 2015.)

Havainnoinnin lähtökohtana tulisi olla halu lisätä ymmärrystä lasta kohtaan. Kokenut havainnoija oppii huomaamaan tekijöitä, jotka vaikuttavat oleellisesti kasvatustyöhön. Havaittujen asioiden tulee olla aistinvaraisia havaintoja eikä niiden tulkintoja. On tärkeää tietää ero havainnoinnin ja tulkinnan välillä, sillä havainnointia ei tehdä pelkän havainnoinnin takia, vaan jotta saataisiin tietoa lapsen käytöksestä eri tilanteissa. Lisäksi havainnointitulokset ovat vanhemmille välitettävää tärkeää tietoa. (Koivunen 2009, 24-28.) Kasvattajat, jotka hyödyntävät pedagogista dokumentointia, ovat ammattitaitoonsa tyytyväisempiä kuin ne, jotka eivät hyödynnä sitä (Mansikka 2019, 104).

2.3 Lapsi varhaiskasvatuksessa

Suurin osa lapsista osallistuu varhaiskasvatukseen ennen perusopetusta (EPerusteet. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Varhaiskasvatuksen tehtävä ja yleiset tavoitteet). Lasten osallistumisella varhaiskasvatukseen on tutkittu olevan myönteinen merkitys sosiaalisiin taitoihin sekä sosiaalisemotionaaliseen kehitykseen. Varhaiskasvatukseen osallistumisella on todettu olevan vaikutusta muun muassa lapsen mukautumiseen, itsenäisyyteen, keskittymiseen sekä yhteistyötaitoihin. Myös kielelliset, kognitiiviset ja matemaattiset taidot olivat parempia niillä lapsilla, jotka olivat osallistuneet laadukkaaseen varhaiskasvatukseen. (Karila 2016, 17.)

Päiväkodissa lapsi tapaa muita lapsia ja muodostaa vertaissuhteita heidän kanssaan. Vertaissuhteilla on merkitystä lapselle. Muiden lasten kanssa yhdessä leikkiessä ja tutkiessa lapsi voi keskittyä itselleen kiinnostaviin asioihin, jolloin toiminta on mielekästä. Mieluinen toiminta lisää hyvinvointia ja antaa kokemuksia onnellisuudesta sekä edistää oppimista, kasvamista ja identiteetin kehittymistä. Tällöin lapsi on myös aktiivinen toimija ja saa kokemuksen osallisuudesta. (Karila 2016, 13-14.)

Erilaiset leikit ovat olennainen osa varhaiskasvatusta. Leikki on lapselle luontainen tapa olla ja elää. Lapsi hahmottaa maailmaa kokemustensa kautta ja tuo nämä kokemukset mukaan leikkiin, jolloin lapsi käsittelee kokemansa leikin avulla. Leikkiminen antaa iloa ja mielihyvää, kehittää sosiaalisia taitoja sekä antaa mahdollisuuden tutkia itseä, muita ihmisiä ja ympäristöä. Mielikuvitusta hyödyntäen kokeillaan eri rooleja ja haaveita. Yhdessä leikkiminen vahvistaa lasten vuorovaikutustaitoja, lisää yhteisöllisyyttä ja opettaa sääntöjen noudattamista. Kasvattajien tehtäväksi leikissä jää huolehtia, että kaikki lapset pääsevät mukaan, ohjata leikkiä kehittävästi sen ulkopuolelta tai olemalla leikissä mukana sekä tuoda leikki osaksi koko varhaiskasvatusta ja toteuttaa pedagogista toimintaa leikin avulla. (EPerusteet. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Varhaiskasvatuksen pedagogisen toiminnan suunnittelu ja toteuttaminen. Leikki kehityksen, oppimisen ja hyvinvoinnin lähteenä.)

2.4 Lapsen osallisuus ja vaikuttaminen varhaiskasvatusympäristössä

Varhaiskasvatuksen yksi tärkeimmistä arvoista on lapsilähtöisyys. Lapsella on oikeus tulla kuulluksi ja nähdyksi sekä vaikuttaa päätöksiin, jotka koskevat häntä itseään. Lapsia tulee opettaa luottamaan omiin mahdollisuuksiinsa vaikuttaa sekä kannustaa olemaan oma-aloitteinen. (Opetushallitus 2018, 26.) Lasten ajatuksia, toimintaa ja puheita tulee pitää yhtä tärkeinä, kuin jokaisen aikuisenkin näkemyksiä (Mansikka 2019, 108). Kokemus osallisuudesta syntyy vuorovaikutuksen myötä, joten kasvattajien tulisi kiinnittää huomioita ryhädynamiikkaan ja siihen, ettei kukaan jäisi ulkopuolelle (Syrjämäki 2015, 38). Myös toimintaa suunniteltaessa, toteutettaessa ja arvioidessa tulee huomioida lapsen ääni, ja lasten mielipiteistä ja toiveista tulee ottaa selvää ikätason mukaisesti. Myös lasten

huoltajille täytyy antaa mahdollisuus vaikuttaa ja osallistua varhaiskasvatuksen toiminnan suunnitteluun. (L540/2018.)

Lasten osallistuessa toiminnan suunnitteluun, toteutukseen sekä arviointiin, lapset oppivat vuorovaikutustaitoja ja sosiaalisia taitoja. Lisäksi luottamuksen ja sääntöjen merkitys konkretisoituu ja itseluottamus kasvaa. Kannustava ja positiivinen vuorovaikutus henkilöstön ja lasten välillä kehittää osaltaan myös lasten omaa identiteettiä ja itsetuntoa. (Opetushallitus 2018, 27.) Osallisuus antaa lapselle kokemuksen toimijuudesta ja yhteisöön kuulumisesta. Voidaan myös ajatella, ettei lapsen oikeudet hyvinvointiin ja suojeluun toteudu, ellei lapsi pääse vaikuttamaan näitä koskeviin kysymyksiin. (Sevón, Hautala, Hautakangas, Ranta, Merjovaara, Mustola & Alasuutari 2021, 116.) Sisältöorientoitunut opettamiskulttuuri, joka pohjautuu tavoitteiden saavuttamiseen ja opetussuunnitelman toteutumiseen, ja josta puuttuu lasten osallisuus, koetaan lasten oikeuksia loukkaavaksi, eikä se kunnioita lasten oppimista (Mansikka 2019, 107).

Lapsilähtöisyys ja osallisuus eivät tarkoita, että lapset päättäisivät kaikesta, vaan se on yhteisöllisyyttä ja yhteisöön kuulumista, toimintaan vaikuttamista ja oikeutta vaikuttaa omiin asioihin. Lasten vaikutusmahdollisuudet juontuvat varhaiskasvatussuunnitelman perusteista, jonka yksi peruspilari on lasten saattaminen kuuluksi ja nähdyksi ikätasoa peilaten. Lasten osallisuuden toteutuminen on aikuisen vastuulla. Kun lapset saavat mahdollisuuden vaikuttaa toimintaan, he sitoutuvat siihen tiukemmin. (Kataja 2014, 57, 66-67.) Korkeimmillaan lasten sitoutuneisuus on, kun aikuinen on onnistunut omien havainnointiensa pohjalta löytämään lasten mielenkiinnon kohteet ja kannustaa mieluisan toiminnan kautta lasta vuorovaikutukseen muiden lasten kanssa sekä oppimaan uutta. Mikäli aikuinen ei ole aktiivinen aloitteentekijä ja kannustaja havainnoidessaan lapsen kiinnostuksen kohteita, voi toiminnan toteuttaminen olla liian haastavaa tukea tarvitseville lapsille. (Syrjämäki 2015, 38.)

Lapsille tarjottua osallisuutta voidaan pitää varhaiskasvatuksen henkilöstön työvälineenä, jonka pohjalta pedagogista toimintaa järjestetään (Leinonen 2014, 26). Dialogin tasa-arvoisuus on osallisuudelle olennaista (Viitala 2018, 62). Toimintakulttuurin ollessa inklusiivinen, voidaan edistää osallisuutta sekä yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa. Päiväkodin henkilöstön kohdatessa lapset sensitiivisesti

kuunnellen heidän mielipiteitään ja näkemyksiään sekä keskustellen ja perustellen omia näkemyksiänsä, lapset voivat kokea tullessa nähdyiksi ja kuulluiksi. Osallisena oleminen lisää myös lasten ymmärrystä heidän omista oikeuksistaan ja vastuustaan sekä päätöstensä tuomista seurauksista. (Opetushallitus 2018, 30.)

Lasten kehityksellinen taso tulee huomioida asioista päätettäessä. Tukea tarvitsevilla lapsilla voi olla haasteita mielipiteidensä ilmaisemisessa, mutta heillä on silti yhtäläinen oikeus osallisuuteen ja vaikuttamiseen. Varhaiskasvatuksen henkilöstön on tarjottava erilaisia ratkaisuja, jotka auttavat lapsia osoittamaan oman näkemyksensä. Apukeinoina voidaan käyttää muun muassa kuvia tai muita vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä. Huomiota tulee kiinnittää sanottujen asioiden lisäksi myös lapsen toimintaan ja käyttäytymiseen. (Syrjämäki 2015, 37, 39.) Osallisuusajatuksen haasteina pidetään sen vaikeutta toteutua käytännössä sekä selvien teoreettisten määrittelyjen puutetta. Onnistuakseen osallisuuden toteuttamisessa, vaaditaan aikuisilta tietoista käyttäytymistä sen eteen, että lapselle tarjotaan mahdollisuus tuoda ilmi mielipiteitään, ja osoittaa, että niillä on merkitystä yhteiskunnassa. (Sevón, ym. 2021, 116.)

2.5 Varhaiskasvatuksen henkilöstö ja sen tehtävä

Varhaiskasvatuksen henkilöstöstä määrätään varhaiskasvatuslaissa (L540/2018). palveluntuottajien tulee huolehtia riittävästä henkilöstöstä ja heidän kelpoisuudestaan, jotta saavutetaan varhaiskasvatukselle asetetut tavoitteet. Päiväkodissa voi työskennellä varhaiskasvatuksen opettaja, varhaiskasvatuksen sosionomi sekä varhaiskasvatuksen lastenhoitaja. Henkilöstö tulee mitoittaa niin, että tilojen suunnittelu ja käyttö mahdollistavat tavoitteiden saavuttamisen. Kasvattajien ja lasten väliset suhdeluvut tulee huomioida, ja niihin vaikuttavat muun muassa lasten ikä sekä päiväkodissa vietetty aika tunteina. Jokaisessa ryhmässä tulee olla vähintään yksi varhaiskasvatuksen opettaja. (L540/2018.)

Varhaiskasvatuksen henkilöstön taitoihin kasvatustyössä vaikuttavat useat seikat, joista koulutus ja kertynyt kokemus ovat suuressa roolissa (Viitala 2018, 61). Henkilöstön ammattiosaamista pidetään keskeisenä laatutekijänä, sillä

osaamisen myötä mahdollistuu lapsen kehitys ja oppiminen. Panostamalla taloudellisesti henkilöstön osaamiseen ja sen kehittämiseen, voidaan varmistaa myös varhaiskasvatuksen tavoitteiden täytyminen. Henkilöstön tulee tuntea eettiset periaatteet varhaiskasvatustyössä, osata toimintaympäristöön ja perustehtäviin kuuluvat tehtävät, kyetä yhteistyöhön ja vuorovaikutukseen, tuntea ajankohtainen lainsäädäntö sekä hallita laaja-alaisen oppimisen eri osa-alueet. (Karila, Kosonen & Järvenkallas 2017, 68, 71.) Laaja-alaisen oppimisen osa-alueita on viisi, ja ne ovat ajattelu ja oppiminen, kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu, itsestä huolehtiminen ja arjen taidot, monilukutaito ja tieto- ja viestintäteknologinen osaaminen sekä osallistuminen ja vaikuttaminen (Opetushallitus 2018, 24).

Laaja-alaisen oppimisen osa-alueiden lisäksi varhaiskasvatuksen henkilöstön tulee tietää oppimisen osa-alueet, joiden pohjalta toiminnan suunnittelu ja toteutus saadaan monipuoliseksi ja eheäksi pedagogiseksi kokonaisuudeksi. Oppimisen osa-alueet ovat kielten rikas maailma, ilmaisun monet muodot, minä ja meidän yhteisömme, tutkin ja toimin ympäristössäni sekä kasvan, kehityn ja liikun. Nämä ja lasten mielenkiinnon kohteet, jotka nousevat esille esimerkiksi leikeistä, saduista ja puheista, tulee varhaiskasvatuksen henkilöstön huomioida suunniteltaessa lapsille ikä- ja osaamistason mukaista pedagogista toimintaa. (EPerusteet. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Varhaiskasvatuksen pedagogisen toiminnan suunnittelu ja toteuttaminen. Oppimisen alueet) Hyvin koulutettu henkilöstö on myös kykenevä sensitiivisempään, lämpimämpään ja lapsia tukevampaan vuorovaikutukseen. Tästä muodostuu lapsen positiivista kehittymistä tukeva vuorovaikutusympäristö. (Karila, ym. 2017, 69.)

Varhaiskasvattajilla on oikeus ja velvollisuus luoda myönteinen vuorovaikutussuhde jokaisen lapsen kanssa (Viitala 2018, 62). Ammattitaitoinen kasvattaja tuntee ryhmänsä lapset, jolloin hän voi ymmärtää lapsen käyttäytymistä ja osaa reagoida siihen vaadittavalla tavalla oikea-aikaisesti. On tärkeää muistaa, että lapsi harvoin toimii tietoisesti väärin, joten kasvattajan tehtäväksi jää ymmärtää syy epätoivotulle toiminnalle sekä ohjata lasta toimimaan oikein. Sekä fyysinen että henkinen läsnä oleminen lasten leikkiessä auttavat ymmärtämään lasten käyttäytymistä, helpottavat ristiriitaisissa tilanteissa ja voivat antaa selityksen lapsen käytökselle kysymättä suoraan lapselta miksi hän toimi, kuten toimi. Hallitakseen lapsiryhmää hyvin, kasvattajaa auttaa herkkä lasten tarpeiden aistiminen, kyky

motivoida lasta sekä hyvät vuorovaikutustaidot. (Koivunen 2009, 70-71, 73, 75, 85, 138.) Koivuniemen ja kumppanien toteuttama tutkimus korostaa henkilöstön asemaa myös lapsen sosioemotionaalisten taitojen kehityksessä, ja esimerkiksi tunteiden kanssasäätely auttaa lasta oppimaan tunteiden itsenäisempään käsittelyyn. Tutkimus osoittaa myös koulutuksen ja henkilöstön tietoisuuden lisäämisen tärkeyttä lapsen kokonaisvaltaisen kasvun ja kehityksen turvaamiseksi. (Koivuniemi, Kinnunen, Mänty, Järvenoja & Näykki 2021.)

Lasten oppiminen käynnistyy usein, kun he löytävät ympäriltään kiinnostavia asioita. Ammattitaitoinen kasvattaja havainnoi lasten kiinnostuksen kohteita ja osaa hyödyntää niitä toiminnan suunnittelussa ja toteutuksessa. Lapsen kokonaisvaltainen hyvinvointi tulee huomioida toiminnan suunnittelussa, sillä terveys ja fyysinen hyvinvointi luovat pohjan oppimiselle ja kehittymiselle. Toiminta tulee suunnitella riittävän monipuoliseksi sisällyttäen liikunnan, levon, ravinnon, hygienian, ulkoilun sekä aktiivisen ja vaihtelevan toiminnan. Näin varhaiskasvatuksen henkilöstö auttaa lapsia saamaan valmiudet pärjätä tulevaisuudessa. Kasvatuksessa punoutuvat yhteen menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus, ja vaikka menneisyydestä tulee tärkeitä perinteitä, joita on hyvä vaalia, tulee henkilöstön arvioida ja ennakoita mitkä ovat niitä arvoja, jotka ovat tärkeitä ja tavoiteltuja myös tulevaisuudessa ja muuttuvassa maailmassa. (Karila, ym. 2017, 72.)

2.6 Kasvatusyhteistyö ja perheiden tukeminen

Yksi varhaiskasvatuksen tavoitteista on toimia yhteistyössä sekä lapsen että heidän vanhempien kanssa niin, että kokonaisvaltainen hyvinvointi ja tasapainoinen kehitys toteutuvat. Lisäksi vanhemmilla on oikeus osallistua toiminnan suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin. (L540/2018.) Vanhempien kanssa tehtävällä yhteistyöllä pyritään sitoutumaan yhtenäiseen tapaan kasvattaa lasta niin, että hänellä on terve ja turvallinen kasvuympäristö, jossa kasvaa, kehittyä ja oppia. Yhteistyö perustuu luottamukseen ja vastuu yhteistyöstä on varhaiskasvatuksen henkilöstöllä, jolloin se vaatii aloitteellisuuden ja aktiivisuuden päiväkodin puolelta. Yhteistyöllä varmistetaan se, että lasten yksilölliset tarpeet ja perheiden erilaisuus huomioidaan kasvatustyössä. Toimiva yhteistyö sisältää molempien puolelta välttämättömän tiedon jakamisen, jotta kokonaisvaltainen hyvinvointi

saadaan turvattua. (Opetushallitus 2018, 34.) Toimivan kasvatusyhteistyön perheen ja varhaiskasvatuksen henkilöstön välillä on tutkittu myös ehkäisevän lapsen stressiä silloin, kun vanhemmat kohtaavat haasteita heidän elämässään (Karila 2016, 41). Lisäksi perhelähtöinen yhteistyö sisältää muun muassa vanhempien arvostamisen ja kuulemisen, sekä vastuun jakamisen (Heiskanen, Neitola, Syrjämäki, Viljamaa, Nevala & Viitala 2021, 30).

Kotikasvatuksesta varhaiskasvatukseen siirtyminen on niin lapselle kuin vanhemmille suuri muutos, ja se voi aiheuttaa vahvoja ristiriitaisiakin tunteita. Se, miten vanhemmat ja varhaiskasvatuksen henkilöstö kommunikoivat ja toimivat keskenään vaikuttaa siihen, miten lapsi suhtautuu kasvuympäristönsä muutokseen. Luottamus vahvistaa vanhempien ja henkilöstön välistä suhdetta. Luottamus syntyy sekä vuorovaikutuksen ja positiivisten kasvatusyhteistyökokemusten myötä että sen eri tasoista, ennustettavuudesta, varmuudesta sekä uskosta, joiden myötä luottamus syvenee. Luottamuksen syntyminen vaatii myös varhaiskasvatuksen henkilöstöltä ammatillista osaamista ja sensitiivisyyttä. Kasvatusyhteistyön alkaessa on hyvä selvittää perheen toiveet ja lapsen tarpeet mahdollisimman hyvin. Lisäksi päiväkodin arvoista ja rutiineista keskusteleminen tuovat turvaa vanhemmille ja he pääsevät vaikuttamaan osaltaan toimintaan. Vanhempia voi myös jännittää uuden suhteen luominen ja yksityisten asioiden jakaminen lähes tuntemattomien kanssa, mutta toimiva keskusteluyhteys vaaditaan, jotta lapsen kasvatukseen saadaan yhtenäinen, kokonaisvaltainen ja johdonmukainen linja niin päiväkodissa kuin kotona. Suomalainen varhaiskasvatus on yleisesti arvostettua ja sen arvot tunnetaan. Tämä luo hyvän lähtökohdan rakentaa toimivaa yhteistyötä ja luottamusta vanhempien kanssa. Toisaalta luottamusta varhaiskasvatukseen vähentää esimerkiksi ajankohtaiset keskustelut suurista ryhmistä, koulutetun henkilökunnan puutteesta sekä tuen tarpeiden lisääntymisestä. (Rutanen & Laaksonen 2020, 350-354, 365.)

Varhaiskasvatuksen tehtävänä on tukea perheitä heidän kasvatustyössään. Perhelähtöisen yhteistyön myötä varhaiskasvatuksen henkilöstön antama tuki edistää lasten hyvinvointia sekä kokonaisvaltaista kehitystä ja oppimista. (Heiskanen, ym. 2021, 30.) Kotikasvatuksen tukemisella tarkoitetaan vanhempien ja varhaiskasvatuksen henkilöstön välillä tapahtuvaa keskustelua kasvatuksesta ja kasvatuksen periaatteista, arvoista sekä kulttuurista tavoitellen lapsen etua.

Varhaiskasvatus on osa kotikasvatuksen tukea ja lapsesta huolehtiminen hyvin päivähoidon ajan on kasvattajan tehtävä. Päävastuu lapsen kasvatuksesta on aina huoltajilla, mutta kasvattajilla on vastuu päivähoidossa tapahtuvasta kasvatuksesta ja varhaiskasvatuksen henkilöstö on vastuussa myös yhteistyöstä ja sen toimivuudesta. Vanhemmilla on valta päättää siitä tiedosta, mitä he haluavat jakaa varhaiskasvatuksen henkilöstölle. Lapsen edun kannalta tulisi kuitenkin miettiä, mitkä asiat ovat kasvattajalle tärkeitä lasten kehitystä ajatellessa. Luottamus, dialogisuus, kunnioitus ja kuuleminen ovat yhteistyön ja kasvatuskumppanuuden periaatteita, eikä niiden merkitystä voi korostaa tarpeeksi, sillä ilman näitä yhteistyö ei onnistu. (Koivunen 2009, 17, 151-158, 173.)

Kun lapsen tervettä kehitystä varjostaa jokin, koko perheen hyvinvointia on tuettava, jotta lapsen myönteinen kehitys tapahtuisi. Arkea tulee huomioida kokonaisuutena suunniteltaessa lapselle tukea, sillä toistuvat rutiinit ovat tilanteita, joista kehittäminen tulisi aloittaa. Lapsen tuen tarpeen havaitsemisessa ovat vanhemmat kasvattajien ohella merkittäviä. Lapsikohtaisia varhaiskasvatussuunnitelmia laatiessa sekä muissa keskustelutilanteissa vanhempien kanssa saadaan tärkeää tietoa lapsen toimista myös kotona, jota ei ole havaittavissa päiväkodissa. (Rantala & Uotinen 2018, 123–131.) Dialogisuus eli arvostava vuoropuhelu, jossa yhteistä ymmärrystä kehitellään, osoittaa perheelle kunnioitusta ja antaa osallisuuden kokemuksen ja sitouttaa heidät tukitoimiin tiukemmin (Viitala 2018, 62, 64; Koivunen 2009, 15). Varhaiskasvatuksen ammattilaisena on tärkeää muistaa, ettei vaikeita asiakkaita ole, on vain asiakkaiden herättämiä tunteita, jotka voivat tuntua vaikeilta, mutta niiden kanssa tulee toimeen (Koivunen 2009, 169).

3 VARHAISKASVATUKSEN TUKIMUODOT

3.1 Tuen tarpeen havainnointi

Varhaiskasvatuksella on suuri merkitys lasten tuen tarpeiden havaitsemisessa. Pedagogisen dokumentoinnin ja havainnoin yhteydessä lasten erityistarpeet tai

ikätaason mukaisen kehityksen viivästys tulevat esille. (Heiskanen, Alasuutari & Vehkakoski 2018, 827.) Lapsen kehityksen, oppimisen ja hyvinvoinnin kannalta varhaiskasvatukseen osallistumisessa on etunsa. Haasteiden syntymistä varhaiskasvatuksessa ennaltaehkäistään pedagogisilla järjestelyillä ja erinäisillä työtaivoilla, kuten esimerkiksi pienryhmätoiminnalla, toimintaympäristöjen muokkauksella sekä selkeällä päiväjärjestyksellä. (EPerusteet. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Lapsen kehityksen ja oppimisen tuki. Tuen toteuttaminen varhaiskasvatuksessa.)

Vanhemmilla tai varhaiskasvatusryhmän henkilöstöllä voi kuitenkin herätä huoli lapsesta, kun huomataan viivettä tai erityisvaikeutta kehityksen yhdellä tai useammalla osa-alueella, ja tällöin lapsen on saatava tarvitsemaansa tukea (Opetushallitus 2018, 35). Päätös tuen antamisesta perustuu varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin ja sen lähtökohtana arvioinnissa pidetään huoltajien ja muiden kasvattajien havainnointia ja yhteistä tarkastelua tai aikaisempaa päätöstä tuen tarpeesta. (Koivunen 2009, 94.) Tukimuoto määrittyy sen mukaan, minkälainen tarve lapsella on. Lapsen tuen tarve kirjataan lapsen henkilökohtaiseen varhaiskasvatussuunnitelmaan ja sen ajankohtaisuus tulee tarkistaa vähintään kerran vuodessa ja tarpeen vaatiessa useammin. (Opetushallitus 2018, 11, 54.)

Useat eri tekijät voivat vaikuttaa ongelmien taustalla, jotka johtavat tuen tarpeeseen. Näitä tekijöitä ovat muun muassa ihmissuhteet, sosiaaliset tekijät, aivotointi, sairaudet tai perinnölliset tekijät. Ellei kasvattaja tunne lapsen erityisvaikeuksia, voi olla vaarana epäoikeudenmukainen kohtelu tai rankaiseminen väärin perustein, joka pahimmillaan lisää turvattomuuden tunnetta, ahdistusta ja erityisen tuen tarvetta. Myös empatian puute, heikot taidot vuorovaikutuksessa sekä liiallinen vaatimus omatoimisesta työskentelystä voivat edistää tuen tarvetta, jolloin lapsi voi reagoida esimerkiksi levottomuudella, tarkkaamattomuudella sekä keskittymiskyvyttömyydellä. Näin ollen hän viestii tarvitsevansa turvaa, aikuisen läsnäoloa ja läheisyyttä sekä huomiota. (Koivunen 2009, 50, 81, 97, 101.)

Tukea tarvitsevien lasten määrää on hankala määrittää, sillä kehitys- ja oppimishaasteet ovat kytköksissä ympäristöön, joka muuttuu jatkuvasti. On kuitenkin arvioitu, että noin 15 prosentilla lapsista on häiriöitä mielenterveydessä, noin 10 prosentilla lapsista on kielellisiä häiriöitä ja kehitysvammaisuutta yhdellä

prosentilla. Sosiaalisemotionaalisia sekä tarkkaavaisuuteen liittyviä haasteita on molempia noin 9 prosentilla lapsista. Noin 8 prosenttia varhaiskasvatuksen lapsista tarvitsee tukea. (Heiskanen, ym. 2021, 13-14.)

Kun lapsella on todettu tarve tukeen, tulee hänelle järjestää pedagogista toimintaa, joka vastaa tuen tarpeeseen niin, että lapsen kehitys, kasvu ja opetus mahdollistuvat (Heiskanen, ym. 2021, 21). Lapsen tulee saada joustavasti, pitkäjänteisesti ja suunnitellusti tukea niin kauan kuin hän sitä tarvitsee, ja tuen on myös muututtava tarpeen mukana (Pihlaja & Viitala 2018, 31). Kun tuen tarve tunnustetaan varhain, voidaan sillä ehkäistä oppimisvaikeuksien syntymistä ja ongelmien laajenemista (Pihlaja & Viitala 2018, 31). Myös tuen kohdentaminen oikein kehittää lapsen oppimista ja hyvinvointia sekä ennaltaehkäisee ongelmien kasvamista ja monimuotoistumista. Tuki rakennetaan vastaamaan jokaisen tuettavan lapsen yksilöllisiä tarpeita. Tuki suunnitellaan, toteutetaan ja arvioidaan yhdessä lapsen, huoltajien ja varhaiskasvatuksen henkilöstön kanssa. Myös mahdolliset yhteistyötahot kuten esimerkiksi puheterapeutit tai toimintaterapeutit voivat olla mukana tuen tarjoamisessa. Tuki järjestetään osaksi päiväkodin arkea. (Opetushallitus 2018, 54.) On tärkeää tunnistaa tilanteet, joissa tuen tarpeet korostuvat, jotta ympäristöä ja toimintatapoja voidaan muuttaa vähentämällä tuen tarvetta korostavia tekijöitä ja tukemalla lasta yksilöllisellä tavalla. Tuen tarpeet ovat usein muuttuvia ja vaativat jatkuvaa havainnointia sekä tukitoimien uudelleen arviointia (Shaughnessy & Kleyn 2012.)

3.2 Kolmiportainen tuki

Tuen tarve vaihtelee lapsesta riippuen ja siihen, kuinka paljon ja miten tukea annetaan, on kehitetty kolmiportaisen tuen malli peruskouluun, mutta osassa Suomen kunnista se on otettu käyttöön myös varhaiskasvatuksessa. Kolmiportaisen tuen tuominen varhaiskasvatukseen tarjoaa paremman jatkumon tuen antamiselle siirtyessä perusopetukseen (Eskelinen & Hjelt 2017, 57). Kolmiportaisessa tuessa on nimensä mukaisesti kolme tasoa: yleinen, tehostettu ja erityinen. Nämä tasot luovat pohjan jatkuvammalle tuelle, joka joustaa tarpeen mukaan. Lapsi voi olla kerrallaan vain yhden tuen piirissä ja ennen kuin tukea vähennetään tai

lisätään, arvioidaan lapsen jo saama tuki sekä sen hetkinen tuen tarve. (Heiskanen, ym. 2018, 829.) Yleistä tukea voidaan antaa heti, kun tuen tarve ilmenee eikä se vaadi erillisiä tutkimuksia tai päätöksiä. Yleistä tukea on esimerkiksi yksittäiset pedagogiset toimet ja ohjaukset. (Opetushallitus. Oppimisen ja koulunkäynnin tuki. Tuen tasot ja tukimuodot.) Yleistä tukea annettaessa tuen tarpeeseen voidaan reagoida nopeasti varhaisessa vaiheessa, jolloin tueksi voi riittää yksittäiset muutokset arjen toiminnoissa. (EPerusteet. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Lapsen kehityksen ja oppimisen tuki. Tuen toteuttaminen varhaiskasvatuksessa.)

Mikäli yleinen tuki ei riitä tai lapsen kehitys vaatii useampia tukimuotoja, voidaan lapselle antaa tehostettua tukea. Tehostettu tuki on jatkuvampaa ja yksilöllisempää tukea ja voi tarvita jo useampia tukimuotoja. Päätös tehostetusta tuesta sekä sen järjestämisestä ja jatkumisesta perustuu pedagogiseen arvioon. Edellytyksenä tehostetun toiminnan onnistumiselle pidetään suunnitelmallisuutta ja yhteistyötä. (Opetushallitus. Oppimisen ja koulunkäynnin tuki. Tuen tasot ja tukimuodot.)

Erityistä tukea tarvitaan, jos tehostettu tuki ei riitä. Erityiseen tukeen vaaditaan laajempaa pedagogista selvitystä ja päätös hallinnolta. (Opetushallitus. Oppimisen ja koulunkäynnin tuki. Tuen tasot ja tukimuodot.) Erityistä tukea saavat lapset, jotka eivät saavuta kasvun, oppimisen ja kehityksen tavoitteita muuten (Eskelinen & Hjelt 2017, 57). Erityistä tukea saadessaan lapsi vaatii jatkuvaa yksilöllistä tukea kokoaikaisesti. Tuen tarve voi johtua esimerkiksi vaikeasta vammasta, sairaudesta tai viivästyksestä kehityksessä. (EPerusteet. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Lapsen kehityksen ja oppimisen tuki. Tuen toteuttaminen varhaiskasvatuksessa.) Kolmiportaisen tukimallin myötä lasten saama tuki on ollut tehostunutta ja joustavampaa sekä jatkuvuus on ollut parempaa. Lisäksi tämän mallin käyttö on vahvistanut henkilöstön osaamista ja yhteistyötahojen välistä työtä sekä parantanut tiedonkulkua. Toisaalta prosessi tuen saamiseksi on hitaampi kuin ilman kolmiportaisen tuen mallia. (Heiskanen, ym. 2021, 23-24.)

Tuen järjestäminen ja tuen tuominen osaksi päivähoidon arkea vaatii huolellista ja lapsikohtaista suunnittelua sekä tarvittavien resurssien kartoittamista. Vanhempien asiantuntemus omasta lapsestaan ja toimiva yhteistyö eri

kasvatustahojen välillä ovat tärkeässä asemassa laadukkaan ja lapsilähtöisen tuen suunnittelussa. On myös tärkeää pohtia, kuinka varhaiskasvatuksessa tarjottavaa tukea voidaan tarjota myös kotiympäristössä ja millaisista muista palveluista perhe voisi varhaiskasvatuksen ulkopuolella hyötyä. (Heinämäki 2004, 15, 31.)

3.3 Moniammatillinen yhteistyö

Varhaiskasvatus toimii yhteistyössä monien lapsiperheille palveluja tuottavien tahojen kanssa. Yhteistyötä tehdään arjen monilla osa-alueilla, mutta sen merkitys sosiaali- ja terveyspalveluiden kohdalla korostuu, kun lapsella havaitaan tarvetta tuelle. Monipuolisen ja lapsen tarpeisiin vastaavan tuen tarjoaminen edellyttääkin usein toimivaa moniammatillista yhteistyötä ja on myös vahvasti yhteydessä kolmiportaisen tuen malliin. (Opetushallitus, 2018.) Moniammatillisesta yhteistyöstä ja lapsen tarvitseman tuen arvioimisesta, suunnittelemisesta ja toteuttamisesta yhdessä lapsen hyvinvointia tukevien tahojen välillä on määrätty myös varhaiskasvatuslaissa (L540/2018).

Varhaiskasvatus tekee yhteistyötä muun muassa neuvolan kanssa. Tiivis ja toimiva yhteistyö auttaa hahmottamaan perheen ja lapsen tilannetta kokonaisvaltaisesti ja helpottaa myös mahdollisten tuen tarpeiden tunnistamisessa. Yksi konkreettinen esimerkki varhaiskasvatuksen ja neuvolan yhteistyöstä on Hyve-malli, joka otettiin Helsingissä käyttöön vuonna 2012. Hyve-mallin tarkoituksena on hyödyntää moniammatillista osaamista laajan terveystarkastuksen, varhaiskasvatuksen havaintojen ja vanhempien kanssa käytävän vuoropuhelun avulla neljä vuotta täyttävien lasten kohdalla. Neuvolan, perheen ja varhaiskasvatuksen välisessä yhteistyössä jokainen taho voi tuoda esiin oman asiantuntijuutensa ja havaintonsa lapsen hyvinvoinnin edistämiseksi missä tahansa lapsen ikävaiheessa. (Heinonen, Iivonen, Korhonen, Lahtinen, Muuronen, Semi & Siimes 2016, 188,192.)

Varhaiskasvatuksen arvio lapsen kasvusta, kehityksestä ja tuen tarpeista on tärkeä osa moniammatillista yhteistyötä, mutta myös varhaiskasvatus voi pyytää lausuntoa ulkopuoliselta taholta. Apuna täydentämässä kasvattajan havaintoja

voi toimia varhaiskasvatuksen erityisopettajan näkemys (Heinonen ym. 2016, 188). Konsultoiva varhaiskasvatuksen erityisopettaja voi toimia yhteistyössä perheen ja henkilöstön kanssa lapsen tuen tarpeiden arvioimisessa ja jakaa asiantuntemustaan lasten kehitykseen ja oppimiseen liittyvissä asioissa sekä antaa myös tukitoimiin liittyvää neuvontaa (Vantaan kaupunki. Lapsi varhaiskasvatuksessa. Kehityksen ja oppimisen tuki.). Opetus- ja kulttuuriministeriön toteuttaman valtakunnallisen selvityksen mukaan erityisopettajan konsultaatiot ovat yleisimpiä lapsen kehitystä ja oppimista tukevia toimenpiteitä. Lapsi voidaan tuen tarpeesta riippuen ohjata esimerkiksi toimintaterapiaan, puheterapiaan tai fysioterapiaan, jotka toimivat moniammatillisessa yhteistyössä varhaiskasvatuksen kanssa perheen tukena. Tukipalvelut pyritään muodostamaan opetusalan sekä terveysalan muodostamaksi yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. (Eskelinen & Hjelt 2017, 58-60.)

3.4 Integraatio ja inklusio varhaiskasvatuksessa

Tukea tarvitsevia lapsia on huomioitu erityisryhmillä 1950-luvulta alkaen. Päivähoidossa on järjestetty erityisryhmiä, jossa kaikilla ryhmän lapsilla on tarvetta tuelle sekä integroituja ryhmiä, joissa osalla lapsista on tuen tarve. Näistä integroidut ryhmät ovat aina olleet suosittumia. (Heiskanen, ym. 2021, 12-13.) Integraatiolla tarkoitetaan erityistä tukea tarvitsevan lapsen sijoittamista tavalliseen päiväkotiryhmään tai integroituun erityisryhmään irrallisen erityisryhmän sijasta. Ryhmän toiminta suunnitellaan niin, että lasten mahdollisuus osallisuuteen toteutuu niin fyysisesti, toiminnallisesti kuin sosiaalisesti, ja tukea tarvitseva lapsi pääsee osallistumaan toimintaan sen täysipainoisena jäsenenä. Lapsi on fyysisesti lähellä muita, eikä häntä eristetä muusta ryhmästä. Toiminnallisella tasolla päivittäiset toiminnot suunnitellaan niin, että tukea tarvitsevalla lapsella on mahdollisuus osallistua yhdessä muun ryhmän kanssa samaan toimintaan ja hänen tuen tarpeensa tulee toiminnassa huomioiduksi. Sosiaalisesti lapsella on mahdollisuus vapaaseen leikkiin ja vuorovaikutukseen, jolloin hän pääsee luomaan sosiaalisia suhteita ja harjoittamaan vuorovaikutustaitoja ikäistensä kanssa. (Heinämäki 2004, 14.)

Inklusiivinen tapa perustuu integraatioajatteluun, mutta vie ajatuksen yhdenvertaisuudesta vielä askelta pidemmälle. Inklusiivisessa kasvatustavassa jokaisen lapsen erityistarpeet otetaan huomioon kasvatuksessa ja jokaisella lapsella on oikeus olla osa varhaiskasvatustyötä sekä pystyä osallistumaan toimintaan yhdessä muiden lasten kanssa. Lähtökohtana inklusiiviselle kasvatukselle ovat ammattitaitoinen henkilöstö, positiiviset emotionaaliset asenteet, ennakkoluulottomuus sekä johdonmukainen opetussuunnitelma. Inklusiivisen kasvatuksen mahdollistaminen edellyttää, että se tuodaan osaksi päiväkodin rakennetta ja strategiaa uudistamalla toimintaa yhteistyössä koko varhaiskasvatuksen henkilöstön sekä mahdollisesti muiden yhteistyötahojen kanssa. Onnistuakseen tämä vaatii motivaatiota ja halua kehittää toimintaa. (Laakso, Pihlaja & Laakkonen 2020, 376-378.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet vaatii sen, että varhaiskasvatuksen edistäminen tapahtuu inklusioperiaatetta mukailen (Opetushallitus 2018, 15). Inklusiioajattelussa tukea tarvitsevaa lasta ei siis vain "sijoiteta" niin sanotusti tavalliseen päiväkotiryhmään, vaan lapsi osallistuu juuri siihen varhaiskasvatukseen, johon hän osallistuisi ilman tuen tarveakaan. Tuki tuodaan lapsen luokse ja tukitoimet suunnitellaan hänen yksilöllisten tarpeidensa mukaan toiminnan mahdollistamiseksi sen jokaisella osa-alueella. (Heinämäki 2004, 14-15.)

Jotta varhaiskasvatuksen henkilöstö kykenisi tarjoamaan inklusiivista pedagogiikkaa, on heidän perehdyttävä sen ideologiaan, mutta myös lasten yksilöllisiin tuen tarpeisiin ja siihen, miten tuetaan oppimista ja kehitystä. Inklusiivista opetussuunnitelmaa tehdessä on aloitettava siitä, mitkä ovat lasten taidot, tiedot, kokemukset ja vahvuudet ja hyödyntää opettajien tietotaitoa näiden pohjalta. Pedagogiikan sisältö ei merkityksellisesti muutu varhaiskasvatuksen ollessa inklusiivista, vaan käytössä on usein jo tutut elementit. Toiminnan pohtiminen ja reflektointi ovat avainasemassa. (Viitala 2018, 57, 62, 67.) Inklusiivinen varhaiskasvatusta arvostaa sosiaalista osallisuutta ja monimuotoisuutta, mikä korostaa pedagogista tasa-arvoa ja yhteisöllisyyttä. Inklusiio korostaa, että lapsen erityistarpeet eivät ole este nauttia täysipainoista ja hyvää elämää vaan hänellä tulisi olla yhtäläinen mahdollisuus laadukkaaseen kasvatukseen, joka voi ennaltaehkäistä huono-osaisuutta ja mahdollistaa sosiaalisen integroitumisen. (Pihlaja & Viitala 2018, 19-20.)

Inklusion toteutuminen vaatii sekä kasvattajien että johdon sitoutumista suunnittelemaan ja arvioimaan toimintaa inklusiivisesta näkökulmasta, ja myös valmiutta tehdä siihen tarvittavat muutokset. (Viitala 2004, 136.) Inklusio ei toteudu ilman sosiaalista osallisuutta, jonka ydintä on ryhmän jäsenten hyväksyminen ja arvostaminen (Viitala 2018, 64). Lisäksi inklusiivinen kasvatus vaatii varhaiskasvatuksen henkilöstöltä motivaatiota muokata toimintaa niin, että se vastaa inklusiivisen periaatteen arvoja (Laakso, ym. 2020, 377). Opetus- ja kulttuuriministeriön valtakunnallisessa selvityksessä noin puolet vastaajista kertoi integroitujen lapsiryhmien olevan osana varhaiskasvatuksen tukitoimia (Eskelinen & Hjelt 2017, 60).

4 TUEN TOTEUTTAMINEN VARHAISKASVATUKSESSA

4.1 Varhaiskasvatuksen käytännön menetelmiä

Tuen toteuttamiseksi ryhmässä voidaan tehdä erilaisia tietoisia ratkaisuja. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet jakavat lapsen tuen järjestämisen pedagogisiin, rakenteellisiin sekä lapsen hyvinvointia tukeviin järjestelyihin. Pedagogisesti lasta voidaan tukea järjestämällä ryhmän toiminta ja sen yleiset toimintatavat lapselle sopivammiksi, ja paras tulos saadaan, kun lapsen vahvuudet oppimisolosuhteista ja –tavoista ovat tiedossa. Ryhmässä voidaan esimerkiksi suosia selkokielistä puhetta sekä viittomien ja kuvien käyttöä, ja ohjata ryhmän ilmapiiriä kannustavaan ja lasten vahvuuksia korostavaan suuntaan. Lisäksi pienryhmätöiminta, lapsen yksilöllinen ohjaaminen ja erilaisten apuvälineiden käyttö ovat keinoja tukea lasta. Lapselle voidaan järjestää myös tarvittaessa erityisopetusta joko pienessä ryhmässä tai osana koko lapsiryhmän normaalia toimintaa. (Heiskanen 2018, 100-102.)

Pedagogisen toiminnan näkökulmasta on tärkeää pohtia myös ryhmän rakenteellisia ratkaisuja, kuten esimerkiksi lapsiryhmän kokoa sekä henkilökunnan määrää ja heidän erityisosaamistaan. Muita lapsen hyvinvointia tukevia järjestelyjä ovat lasta, hänen perhettään tai koko ryhmää koskevat ulkopuoliset ohjaus- tai konsultaatiopalvelut, esimerkiksi yhteistyö perheneuvolan, terapeutin tai muun asiantuntijatahon kanssa. Lisäksi lapsi voi tarvita hoidollista tukea erilaisten hoidollisten toimenpiteiden tai lääkehoidon kanssa, jolloin järjestelyistä tulee aina sopia kirjallisesti lääkehoitosuunnitelmalla. (Heiskanen 2018, 100-102.) On myös oleellista mainita riittävän unen ja levon merkitys edistäessä lapsen tervettä kasvua ja kehitystä (Koivunen 2009, 36).

Tuen toteuttaminen ei aina onnistu toivotulla tavalla. Syitä toteutumattomuudelle voi olla esimerkiksi henkilöstön vaihtuvuus ja puutteellinen koulutus, resurssipula tai moniammatillisen yhteistyön toimimattomuus. Tämä ei kuitenkaan jätä onneksi täysin tukea tarvitsevia lapsia ulkopuolelle, vaan hekin ilmaisevat tahtoaan ja pyrkivät osaksi yhteisöä. Ulkopuolelle jäämistä tapahtuu silti toisinaan ja esimerkiksi kielelliset vaikeudet voivat aiheuttaa sen, ettei sosiaalista yhteyttä toisiin lapsiin synny. Tukea tarvitsevat lapset leikkivät tutkitusti enemmän yksin kuin ne lapset, jotka eivät tarvitse tukea. Siksi näille lapsille tulee mahdollistaa leikkiin pääseminen aikuisen avustuksella. Työntekijöiden osallistuminen leikkiin ohjamalla sitä sensitiivisesti opettaa lapselle vuorovaikutustaitoja ja antaa kokemuksia osallisuudesta. (Heiskanen, ym. 2021, 19-21, 27.)

4.2 Tuen toteutus käytännössä

Tuen toteuttaminen käytännössä vaatii henkilöstöltä jatkuvaa arviointia ja havainnointia, tuen yksilöllistä suunnittelua sekä yhteistä sitoutumista tuen toteuttamiseksi. Suunnittelussa hyödynnetään keskeisenä osana pedagogista dokumentaatiota ja esimerkiksi varhaiskasvatussuunnitelmat voivat toimia hyvänä apuna. Luonteeltaan tarjottava tuki varhaiskasvatuksessa on ennaltaehkäisevää. Työntekijän on tunnettava lapsen kehityksen kulku ja kyettävä tunnistamaan sen poikkeamia. Lapsen tuen tarpeiden ja haasteiden huolellinen selvittäminen onkin edellytyksenä laadukkaalle varhaiskasvatukselle ja onnistuneelle pedagogisten

tukitoimien suunnittelulle. Lisäksi lapsen yksilöllisyyttä osana ryhmää tulee myös tarkastella. Jotta inklusio toteutuisi, tulisi pedagogisen suunnittelun olla myös systemaattista. Systemaattisella suunnittelulla tarkoitetaan lapsen tuen tarpeiden järjestelmällistä tunnistamista sekä yksilöllisen ja jatkuvan tuen suunnittelua ja toteuttamista yhteistyössä lapsen ja vanhempien kanssa. (Heiskanen 2018, 98, 100, 109, 115; Koivunen 2009, 19.) Inklusion onnistumisen arviointi ei ole ainoastaan aikuisten käsissä, vaan lapsen mielipiteen kuuleminen mahdollisuuksien mukaan on oleellinen osa inklusion ja osallisuuden toteutumista (Viitala 2018, 70).

Laadukkaan ja yksilöllisen tuen tarjoaminen lapselle vaatii päivähoidolta tiettyjä resursseja. Työntekijän osaamisen ja ammattitaidon lisäksi tuen järjestäminen vaatii aikaa havainnointiin, yksilölliseen tuen tarpeen arviointiin, yhteistyöhön perheen ja muiden tahojen kanssa sekä tuen suunnitteluun ja toteuttamiseen. Lapsen ja hänen tarpeisiinsa tulee syventyä huolellisesti, ja aikaa täytyy olla myös lapsen kanssa toimimiseen ilman kiireen tuntua. Lisäksi tilojen on oltava niin fyysisiltä, psyykkisiltä kuin sosiaalisilta ominaisuuksiltaan lapselle sopivia. Myös arjen säännöllisyys sekä esimerkiksi henkilökunnan pysyvyys ovat lasta tukevia tekijöitä. (Heinämäki 2004, 67, 69-70.) Tuen tarvetta arvioitaessa ja tukitoimia suunniteltaessa tulisikin kiinnittää huomiota tekijöihin niin ympäristössä kuin toiminnan rakenteissa, jotka vaikuttavat lapsen haasteisiin ja hyvinvointiin sekä mahdollisuuksiin oppia ja osallistua yhteiseen toimintaan (Heiskanen 2018, 99). Näiden tekijöiden tarjoaminen ei kuitenkaan ole aina täysin yksinkertaista. Paananen ja Tammen toteuttaman tutkimuksen mukaan lasten suuri määrä suhteessa aikuisten määrään sekä tilojen kokoon hankaloittavat työtä ja kuormittavat työntekijöitä (Paananen & Tammi 2017). Tämän vuoksi laadukkaan varhaiskasvatuksen takaamiseksi ryhmien suhdelukujen tarkastelu kriittisesti on tarpeen.

Lapsilla on yksilölliset temperamentit, jotka voivat osaltaan vaikuttaa tuen tarpeeseen ja sen laatuun ja sisältöön. Temperamenteilla tarkoitetaan pysyviä luonteenpiirteitä, jotka eivät ole ikä- tai tilanneriippuvaisia, kuten esimerkiksi, vilkkaus, rauhallisuus, ujous, äkkipikaisuus, sinnikkyys sekä levottomuus. Tukea suunniteltaessa ja toteutettaessa tulee pohtia myös lapsen temperamenttia ja sen vaikutusta lapsen oppimiseen ja kehittymiseen. Tuen tarjottavaan laatuun vaikuttavat oleellisesti myös kasvattajan näkemys lapsesta, millaisia tunteita ja ajatuksia

lapsen käytös aiheuttaa kasvattajassa sekä kasvattajan ymmärrys lapsen käyttäytymisestä. (Koivunen 2009, 20, 23-24.)

Lapsen itseluottamuksen kehittymisen kannalta onnistumisen kokemukset ovat tärkeitä ja vahvistavat myönteistä minäkuva. Onnistumiset antavat motivaatiota oppimisen jatkamiseen. Ennakoiminen ja tilanteiden järjestäminen niin, että se tuo lapsen vahvuudet esiin, voi muuttaa epäonnistumisen kokemuksen onnistumiseksi. Lapsen itseluottamuksen ollessa vähäinen, on sitä tuettava kannustamalla ja kiittämällä aina kun aihetta on. On muistettava kokonaisvaltainen ja kaikkialla tapahtuva vuorovaikutuksellinen oppiminen eikä vain keskittyä järjestettyihin opetustuokioihin, vaan myös perustoimintojen sujumisen edistämiseen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita opetustuokioiden merkityksettömyyttä. Tukea tarvitseville lapsille strukturoidut pienryhmätuokit ja hyvin suunniteltu ja ohjattu opetus ovat tärkeitä. Toimintaa voidaan jakaa pienempiin osiin tarkasteltavaksi havaitakseen toiminnan heikkoudet ja parannuskohdat. (Koivunen 2009, 38, 39, 42, 65, 70.)

Tukea tarvitsevilla lapsilla voidaan käyttää samoja tukitoimia, mutta niiden toteutus voi olla erilaista johtuen lasten yksilöllisyydestä ja erityisyydestä. Johdonmukaisuus ja myönteinen ilmapiiri edistävät tuen onnistumista. (Heiskanen 2018, 103, 104.) Ryhmässä voi olla useampia tukea tarvitsevia lapsia sekä myös lapsia, jotka eivät tarvitse kolmiportaisen mallin mukaista tukea. Siksi pedagogista suunnittelua ryhmätasolla vaaditaan, jotta kaikki lasten kanssa työtä tekevät saisivat yhtenäisen linjan kasvatuksessa ja tukitoimet saataisiin juurrutettua arkeen. Järjestelmällistä suunnittelua, yhteistä sitoutumista tukitoimiin sekä kasvattajien omaa toimintaa ja sen jatkuvaa reflektointia, voidaan pitää edellytyksenä toimivalle tuelle. (Heiskanen 2018, 106, 108–109.)

4.3 Lasten itsesäätelytaitojen huomioiminen

Lasten tuen tarpeet voivat aiheuttaa sen, että itsesäätelytaidot ovat ikätasoaan heikommat tai jo pelkästään heikkojen itsesäätelytaitojen tuoma haastava käyttäytyminen aiheuttaa lapsella tarpeen tuelle. Sosiaalis-emotionaalisia taitoja voi opetella ja ne auttavat kohtaamaan vaikeita tilanteita (Kirvesniemi, Poikolainen & Honkanen 2019, 28). Lasten itsesäätelytaidot eli kyky säädellä käyttäytymistä,

tunteita ja kognitiivista toimintaa vaativat sosiaalista vuorovaikutusyhteyttä kehitykseen. Sosiaalisessa ympäristössä lapsi huomaa oman käytöksensä aiheuttamat muutokset ympärillään. Itsesäätelytaitoihin vaikuttavat muun muassa temperamenttipiirteet ja osallisuuden kokemus. (Ahonen 2017, 17, 19, 20, 23.)

Itsesäätelytaitojen ollessa puutteellisia, purkaantuu se haastavana käytöksenä, kuten esimerkiksi aggressiivisuutena, uhmakkuutena, ylivilkkautena, tarkkaamattomuutena sekä tunteenpurkauksina. On kuitenkin muistettava, että lapsen käyttäytyessä haastavasti, on sen taustalla aina joku syy eikä lapsi käyttäydy tahallaan huonosti, vaan esimerkiksi hänellä ei ole vain taitoja käsitellä asioita. Siksi on tärkeää huomioida myös käytöksen syy, ennen kuin lasta rangaistaan keinoilla, jotka eivät edesauta kehitystä. Esimerkiksi uhmakkuus voi johtua nopeista muutoksista, jolloin joustamaton mieli ei pysty käsittelemään muutoksia, ja silloin kasvatuksen tulisi joustaa ja tulla vastaan. Lyhyt keskustelu lapsen kanssa tarjoaa paitsi vuorovaikutuksellisen tilanteen, myös mahdollisuuden osoittaa empatiaa lapselle sekä ymmärtää ja ratkaista ongelman niin lapsen kuin aikuisen kannalta. Levottomalle lapselle voidaan tarjota henkilökohtaista ohjausta, joka auttaa keskittymään. Voimakkaisiin tunteenpurkauksiin auttaa empatia ja aikuisen rauhallinen ja rauhoittava käytös, joka palauttaa lapsen yhteyden itseensä ja mahdollistaa tunteiden säätelyn. Lapsilta tulee odottaa realistista käyttäytymistä ja antaa sen mukaista kohtelua. Jo se, että ymmärtää lapsen tarvitsevan tukea käyttäytymiseen tarjoaa paremman pohjan tuen antamiselle. Samoin kuin lukihäiriöistä lasta ei voi rangaista kirjoitusvirheestä, ei lasta, jolla on sosiaalisemotionaalisia haasteita voida rangaista haastavasta käyttäytymisestä. (Ahonen 2017, 28-29, 39-42, 46, 52, 161.)

Kun kasvattaja keskittyy arjessa enemmän lapsen myönteiseen käytökseen ja antaa palautetta siitä, muodostaa se myönteisen käytöksen kehän, toisin kuin huonoon käyttäytymisen puuttumisen myötä syntyy kielteinen kehä. Myönteinen kehä lisää toivottua käytöstä ja kielteinen kehä estää sitä. Myönteinen kehä antaa lapselle turvallisuuden tunnetta ja lisää osallisuutta. Haastavaa käyttäytymistä voidaan estää esimerkiksi tarjoamalla lapselle rauhoittumispaikkaa haastavan käyttäytymisen ilmetessä, jonka hän itse on kokenut turvalliseksi (Koivunen 2009, 78, 107.) Lasten puutteellisista itsesäätelytaidoista syntyy haastavia tilanteita kasvatuksessa. Näitä tilanteita voidaan kuitenkin ennaltaehkäistä hyvällä

toiminnan suunnittelulla. Suunnittelussa huomioidaan esimerkiksi se, miten paljon kukin lapsi tarvitsee tukea suoriutuakseen toiminnasta sekä varaudutaan siihen, että muutoksia voi tulla. Hyvä suunnittelu antaa enemmän aikaa tukea lasta toimintatilanteessa, jolloin haastava käyttäytyminen vähenee. Toiminnan toteuttaminen pienryhmissä on myös tehokas keino välttää haastavia tilanteita. Pienryhmien etu on se, että lapsilla on mahdollisuus olla aktiivisempia ja sen on todettu vähentävän stressiä alle kouluikäisillä. Selkeällä ja strukturoidulla päiväjärjestyksellä on merkitystä kaikille lapsille, mutta erityisesti siitä on apua lapsille, jotka tarvitsevat sosiaalisemotionaalista tukea. Lasten haastava käyttäytyminen vähenee, kun lapsilla on tieto siitä, mitä seuraavaksi tapahtuu. (Ahonen 2017, 155, 173, 180-187, 196, 201.)

On tärkeää, että varhaiskasvatuksen henkilöstö ymmärtää ne tekijät, jotka vaikuttavat lasten käyttäytymiseen. Sen lisäksi kasvattajien tulee tiedostaa millainen oma asenne ja reagointi eri tilanteissa on. Oman käytöksen reflektointi auttaa, kun lapsille opetetaan tunteita. (Kirvesniemi, ym. 2019, 28.) Sensitiivinen ja tilannetajuinen varhaiskasvattaja osaa nimetä lapsen tunnetiloja sosiaalisemotionaalisista haasteista huolimatta ja ymmärtää asioiden ja tapahtumien merkityksellisyyslapselle, huomioi lasten tarpeet kuulluksi tulemisesta sekä arvostaa lapsia yksilöinä kohtamalla lapset empaattisesti ja osoittaa kiintymystä. Sensitiivinen kasvattaja huomaa myös nonverbaaliset viestit ja niiden merkitykset. Kasvattajien tulee suojella lasta niiltä tekijöiltä, jotka häiritsevät kehitystä sekä antaa lapsille oikeudenmukaista kasvatusta. Täytyy kuitenkin muistaa, ettei oikeudenmukaisuus tarkoita, että kaikille lapsille annetaan yhtä paljon, vaan saadakseen tasavertaisen lähtökohdan lapset tarvitsevat eri määrän tukea. Kun kasvattaja antaa positiivista palautetta lapsille aiheellisesti, kasvattaa se lapsen itsetuntoa, parantaa käyttäytymistä sekä mahdollistaa tehokkaamman oppimisen. (Ahonen 2017, 72, 156, 166, 180, 204.) Myös muiden lasten kanssa käymällä vuorovaikutuksella on vaikutusta lapsen käyttäytymiseen. (Kirvesniemi, ym. 2019, 28.)

4.4 Varhaiskasvatuksen toimintaympäristöjen mukauttaminen

Lapsen kasvuympäristö merkitsee enemmän kuin biologia kasvaessa ja kehittyessä. Aikuisilla on iso vastuu ja merkitys siinä, millaiseksi lapsen kasvuympäristö

muokataan. (Ahonen 2017, 18.) Varhaiskasvatuksen oppimisympäristön tulee olla terveellinen, turvallinen ja esteetön, ja sen tulee edistää oppimista ja kehittymistä. Oppimisympäristön muodostaa tilat, paikat, yhteisöt, käytännöt, välineet ja tarvikkeet, ja se sisältää fyysisen, toiminnallisen, psyykkisen ja sosiaalisen toimintaympäristön. (Opetushallitus 2018, 32.) Lisäksi on myös pedagoginen ja kulttuurinen toimintaympäristö. Kaikilla näillä on merkitystä lapsen kehitykselle ja kasvulle päiväkodissa ja näiden kaikkien toimivuutta tulisi erikseen pohtia. Fyysinen toimintaympäristö sisältää itse päiväkodin sekä piha-alueen ja kasvattajilla on usein heikot mahdollisuudet vaikuttaa näiden toimivuuteen. Liian pienet tilat, kaivat huoneet, valaistus ja lämpötila voivat olla lapsia kuormittavia tekijöitä ja näin ollen vaikuttaa käyttäytymiseen. Toiminnalliseen ympäristöön kasvattajilla on suuremmat vaikutusmahdollisuudet. He voivat esimerkiksi vähentää visuaalisia tai auditiivisia ärsykeitä vähentämällä seinien koristuksia, pitämällä tavarat hyvässä järjestyksessä tai kehittämällä ryhmän kanssa yhdessä sovitun keinon hiljentää melutasoa, esimerkiksi näyttämällä kuvaa tai soittamalla jotain soitinta. Myös ryhmän jakaminen erillisiin tiloihin leikkimään tai suorittamaan muuta toimintaa parantaa toiminnallista ympäristöä. (Koivunen 2009, 179-182.)

Psyykkinen toimintaympäristö pitää sisällään ilmapiirin tai tunneilmaston, jotka tilassa tai tilanteissa vallitsee. Tämä ei ole selvästi kasvattajien nähtävillä, joten sen toimivuudesta huolehtiminen vaatii enemmän kasvattajilta, jotka ovat siitä vastuussa omalla käyttäytymisellään, puhetavoillaan, vuorovaikutustaidoillaan sekä persoonallisuudellaan. Tämä varhaiskasvatusympäristön osa-alue vastaa suurimmilta osin turvallisuuden tunteen tarjoamisesta lapsille. (Koivunen 2009, 182-183.)

Sosiaalisella toimintaympäristöllä tarkoitetaan ryhmän sisäistä dynamiikkaa, ryhmän välisiä suhteita ja vuorovaikutusta. Myös lasten huoltajat ovat osa sosiaalista ympäristöä tuodessaan ja hakiessaan lapsiansa. Kulttuurisella toimintaympäristöllä pyritään antamaan tilaa lasten yksilöllisille ominaisuuksille sekä tuntemaan ulkomaalaistaustaisten kulttuuria, jotta tasavertaisuus huomioitaisiin. Myös jokaisella perheellä on omat kulttuurinsa, joihin sisältyvät lastenkasvatuskäytännöt, perheen käsitykset ja asenteet sekä kommunikointi. (Koivunen 2009, 183, 186.)

Pedagoginen toimintaympäristö sisältää oppimiseen liittyvät asiat, kuten sen miten opettaja lähestyy lasta sekä huomioi heidän oppimistasonsa ja –taitonsa. Tämä osio on erityisen tärkeä ajateltaessa sitä, miten tukea tarvitsevia lapsia voidaan auttaa oppimisessa. Se, kuinka strukturoitua ja rutinoitunutta toiminta on, vaikuttaa siihen, miten lapsi hahmottaa päivän kulun ja orientoituu toimintaan. Säännöllisyys ja strukturoitu toiminta tuovat turvaa ja auttavat hahmottamaan tilanteita erityisesti lapsilla, joilla on ongelmia keskittymisessä, tarkkaavuudessa, levottomuudessa sekä tunne-elämässä. Pedagogisessa toimintaympäristössä on useita teemoja, joihin kiinnittämällä huomiota voidaan vaikuttaa siihen, kuinka hyvin lapsen oppiminen sujuu ja miten hyvän pohjan lapsi saa tulevaisuuden koulunkäynnille. Näitä asioita ovat muun muassa myönteinen lähestymistapa, lapsen kuunteleminen, tukeminen, positiivinen suhtautuminen, itsetunnon tukeminen, rajojen asettaminen, empatian opettaminen, johdonmukaisuus, hyväksyminen, tunteiden nimeäminen, sosiaalisten taitojen ohjaaminen, välitön palaute sekä kärsivällisyys. (Koivunen 2009, 182-185.)

Oppimisympäristöjen tulee olla sellaisia, että ne tukevat varhaiskasvatuksen tavoitteiden saavuttamista sekä kehittävät lasten tervettä itsetuntoa, sosiaalisia taitoja ja oppimista. Kun oppimisympäristöjä kehitetään yhdessä lasten kanssa, pystytään tukemaan lasten uteliaisuutta ja aktiivisuutta sekä halua oppia ja ilmaista itseään. (Opetushallitus 2018, 32.) Ympäristön mukauttaminen lapsen tarpeita vastaavaksi on oleellinen osa varhaiskasvatuksen tukitoimia, kun ryhmässä on tukea tarvitseva lapsi. Innostavat tilat ja monipuolinen ympäristö kannustavat lasta tutkimaan ja kokeilemaan, mutta ne voivat myös toimia omatoimisuuden ja osallisuuden mahdollistajina. Jos lapsen toimintakyky on rajoittunut, voidaan ratkaisuja etsiä esimerkiksi esteettömyyden ja apuvälineiden kautta. (Heinämäki 2004, 28.) Ympäristön muutostarpeiden arviointi ja lapsen tuen tarpeiden tarkastelu osana ympäristöä auttavat osaltaan inklusion toteutumisessa ja tuen kokonaisvaltaisuudessa. On tärkeää pohtia konkreettisia keinoja ympäristön mukauttamiseen ja kiinnittää huomiota myös siihen, millaisissa olosuhteissa ja millaisella tuella lapsi voi hyvin, onnistuu ja oppii parhaiten. (Heiskanen 2018,100, 108.)

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

5.1 Tarkoitus ja tavoite

Opinnäytetyön tutkimusaiheeksi muodostui tukea tarvitsevien lasten kanssa työskentely päiväkotiryhmissä. Tutkimuksessa selvitettiin helsinkiläisen varhaiskasvatustyöyksikön varhaiskasvatuksen opettajien kokemuksia siitä, miten lasten tuen tarpeet ilmenevät, millaisia haasteita ne luovat työntekoon ja millä keinoin haasteita on pyritty ratkaisemaan. Tutkimuksen tavoitteena oli löytää ne keinot ja tavat, jotka varhaiskasvatuksen henkilöstö on kokenut toimiviksi tukea tarvitsevien lasten kanssa työskennellessä. Tutkimuksen tuloksista voidaan saada apua henkilöstön oman työn reflektointiin sekä työn kehittämiseen ja kokemusten näkyville tuomiseen. Tutkimuskysymyksemme ovat:

1. Millaisia haasteita päiväkodin työntekijät ovat kokeneet tukea tarvitsevien lasten kanssa työskentelyssä päiväkodissa?
2. Millaisia toimivia käytännön ratkaisuja työntekijät ovat löytäneet tukea tarvitsevien lasten kanssa työskentelyyn?

5.2 Tutkimusmenetelmä ja aineiston keruu

Tutkimuksemme on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Laadullisen tutkimuksen tavoitteena on ymmärtää tutkimuksen kohdetta paremmin sekä löytää joko kokemuksiin tai käsityksiin liittyviä merkityksiä (Vilkkä 2015). Yleisimmin laadullisessa tutkimuksessa aineistonkeruumenetelminä käytetään haastattelua, kyselyä, havainnointia tai erilaisista dokumenteista koottua tietoa. Erilaisia menetelmiä voidaan käyttää joko yhtä tai useampaa tutkimuksesta ja sen resursseista riippuen. (Tuomi & Sarajärvi 2017.)

Valitsimme tutkimuksemme aineistonkeruumenetelmäksi kyselyn, jonka toteutimme sähköisenä Webropol-sivuston kautta. Kysely on tehokas menetelmä, jolla saadaan kerättyä tutkimustietoa laajalti helposti. Kysymykset laaditaan

tutkimuksen tavoitteiden sekä valitun viitekehyksen pohjalta, ja kyselyssä tulisikin kysyä vain tutkimuksen tarkoituksen ja tavoitteiden kannalta oleellisia asioita. Tämän vuoksi ennen kysymysten laatimista on hyvä perehtyä tutkimuksen aihetta koskevaan teoriakirjallisuuteen ja jo olemassa oleviin tutkimuksiin sekä määrittää selkeä tavoite, johon tutkimuksella pyritään vastamaan. (Vilkkä 2015.)

Laadimme kyselyn sisältämään ainoastaan avoimia kysymyksiä, jotta vastaukset olisivat vapaamuotoisia ja juuri niin laajoja kuin vastaajat kokevat tärkeäksi heidän omien kokemuksiensa perusteella. Avoimet kysymykset edesauttoivat tavoitteeseemme pääsemistä strukturoituja kysymyksiä paremmin, sillä strukturoidut kysymykset olisivat rajoittaneet vastausten laajuutta. Avoimien kysymysten tavoitteena on saavuttaa vastaajien spontaaneja mielipiteitä ja ajatuksia tutkittavasta aiheesta (Vilkkä 2015). Pyrimme laatimaan kysymykset neutraalisti niin, etteivät ne johdattele vastaajaa, mutta vastaukset tarjoavat riittävästi tietoa tutkimuskysymyksiimme.

Tavoitteenamme oli saada selville laajasti vastaajien kokemuksia arjen erilaisista haasteista ja käytänteistä, joten erittelimme kysymyksiin haasteet ja ratkaisut itse toiminnan suunnittelussa sekä lapsiryhmän yleisessä arjessa ja toiminnassa. Opinnäytetyömme teoriassa nousi esille myös varhaiskasvatusympäristön merkitys tuen tarjoamisessa, joten muodostimme yhden kysymyksen vastaamaan erikseen ympäristössä tehtyihin muutoksiin ja tukitoimiin. Vastausten taustalle ja syvempää ymmärtämistä varten halusimme myös selvittää, millaisia tuen tarpeita ryhmissä esiintyy.

Yhteistyötahonamme toimi helsinkiläinen varhaiskasvatusyksikkö, joka jää tutkimuksessa anonymiksi. Varhaiskasvatusyksikköön kuuluu kaksi päiväkotia. Tukea tarvitsevat lapset ovat aiheena herkkä, ja halusimme suojella näiden lasten henkilöllisyyttä, joten jätimme pois mahdollisuuden yhdistää vastaukset tämän varhaiskasvatusyksikön lapsiin. Lisäksi anonyminä vastaaminen tarjosi työntekijöille mahdollisuuden kertoa aiheesta laajemmin, ilman pelkoa siitä, että rikkoisivat vaitiolovelvollisuutta. Linkit kyselyyn lähetettiin yhteistyötä tekevän varhaiskasvatusyksikön esihenkilölle, joka välitti ne kyseisessä yksikössä työskentelevien varhaiskasvatuksen opettajien sähköposteihin. Kyselyn saaneita varhaiskasvatuksen opettajia oli yhteensä 17. Vastausaikaa oli kaksi viikkoa, ja

varhaiskasvatuksen opettajille lähetettiin muistutus kyselystä viikon päästä sen lähettamisestä. Varhaiskasvatuksen opettajilla oli mahdollisuus vastata kyselyyn työaikana käyttäen päiväkodin tietokoneita, jolloin kyselyn saaneilla oli yhtäläinen mahdollisuus vastata kyselyyn. Kysely toteutettiin alkuvuodesta, eli kesken toimintavuotta, toisen lukukauden alussa. Saimme kyselyyn kymmenen vastausta, jolloin vastausprosentiksi tuli 58,8%. Kyselyssä ei kerätty vastaajista muuta taustatietoa anonymiteetin säilyttämiseksi. Laitimamme kyselylomake löytyy opinäytetyömme liitteistä. (Liite 1.)

5.3 Aineiston analyysi

Aineistoa kertyi yhteensä kuusi sivua. Analysointimenetelmänä kerätylle aineistolle käytimme sisällönanalyysiä. Sisällönanalyysissä aineistoa pelkistetään, tiivistetään ja jaotellaan tutkimusaiheen kannalta olennaisen tiedon löytämiseksi ja epäolennaisen tiedon karsimiseksi. Tavoitteena on ryhmitellä aineisto johdonmukaiseksi ja tutkimusongelmaan vastaavaksi sanalliseksi kokonaisuudeksi. (Vilkkä 2015.) Aineiston ryhmittely valittujen aihepiirien mukaan mahdollistaa aineiston tarkemman tutkimisen ja esiin nousevien teemojen toistuvuuden havaitsemisen (Tuomi & Sarajärvi 2017).

Analysoimme kyselyiden vastauksia tutkimuskysymyksiemme pohjalta tavoitteena vastaajien ajatusten ja kokemusten ymmärtäminen sekä näkyviin tuominen. Aloitimme analysoinnin käymällä vastauksia huolellisesti läpi ja erittelemällä samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia eri vastaajien kesken. Ryhmittelimme vastaukset tutkimuskysymyksiemme perusteella kahteen kategoriaan: suunnittelussa ja lapsiryhmän arjessa esiintyviin haasteisiin sekä suunnittelua ja arkea helpottaviin ratkaisuihin ja tukitoimiin. Näiden kahden kategorian sisällä erottelimme vielä suunnittelutyöhön, yleiseen arkeen ja ympäristöön liittyvät vastaukset toisistaan.

Tämän jälkeen laskimme yhteen, kuinka moni eri vastaaja mainitsi esiin nouseita tukitoimia ja haasteita, ja järjestimme ne suosituimmista kerran mainittuihin. Tämä auttoi meitä hahmottamaan, kuinka yleisiä kyseiset haasteet ja tukitoimet ovat. Lisäksi erottelimme vastauksista ryhmissä esiintyvät tuen tarpeet, jotka

toimivat pohjana haasteiden ja ratkaisujen paremmalle ymmärtämiselle. Vastaukset olivat melko tiiviisti muotoiltuja ja liittyivät oleellisesti tutkimuksemme tavoitteisiin, joten emme lopulta joutuneet karsimaan aineistosta epäoleellista tietoa kovinkaan paljoa. Eniten mainituista sekä tutkimuskysymyksiemme kannalta oleellisimmista vastauksista muodostimme kaksi taulukkoa havainnollistamaan kuinka monta kertaa mitäkin haastetta tai arjen apukeinoa vastauksissa toistui.

6 TUTKIMUSTULOKSET

6.1 Tukea tarvitsevien lasten kanssa työskentelemisen haasteet

Vastauksissa toistui paljon samoja arjen haasteita sekä keinoja niiden ehkäisemiseksi. Vastausten perusteella erilaisia tuen tarpeita esiintyy ryhmissä melko laajalti. Eniten vastauksissa esiintyvät kielelliset haasteet kuten kielen kehityksen viiveet ja äännevirheet sekä sosiaalisten taitojen ja tunne-elämän haasteet. Myös oman toiminnan ohjauksessa ilmeni haasteita useamman vastauksen perusteella. Valtaosa vastaajista kertoi tuentarpeiden näkyvän erityisesti siirtymätilanteissa, mutta jonkinlaisia haasteita on yleisesti nähtävissä lähes kaikissa arjen tilanteissa lapsesta ja lapsiryhmästä riippuen (Taulukko 1).

Taulukko 1. Työskentelyn haasteita lisääviä tekijöitä arjessa (kpl)

Siirtymätilanteet	7
Haasteet leikki-tilanteissa	3
Suuret ryhmäkoot	2
Rutiineista poikkeaminen	2
Henkilöstön väsyminen	1
Henkilöstön riittämättömyyden tunne	1
Vastaajia yhteensä	10

Kyselyn vastauksissa tuli esille kolmiportaisen tuen kaikki osa-alueet eli päiväkodissa annetaan varhaiskasvatuksellista tukea, tehostettua tukea sekä erityistä tukea. Kielellisten taitojen, tunnetaitojen ja oman toiminnan ohjauksen haasteiden lisäksi vastauksissa mainittiin ryhmissä esiintyvinä haasteina ylivilkkaus ja keskittymisen vaikeudet, hahmotusongelmat, kuulovamma, motoristen taitojen

haasteet ja kehitysviiveet. Siirtymätilanteiden lisäksi tuen tarpeet korostuvat tuttujen aikuisten ollessa pois, rutiinipoikkeamissa, ohjeistaessa, sosiaalisissa tilanteissa, lepohetkillä ja vapaassa leikissä (Taulukko 1).

Usein tukea tarvitaan sosiaalisissa tilanteissa muiden lasten kanssa, leikeissä ja kaikenlaisissa siirtymätilanteissa, kuten ulos lähdettäessä tai ruokailuun siirryttäessä.

Siirtymätilanteissa. Kielelliset haasteet usein pitkin päivää. Motoriset haasteet ilmenevät myös paljon arjessa.

Tuen tarpeiden korostuminen näkyy aggressiivisuutena, levottomuutena, vaikeutena osallistua leikkeihin, leikkien häiritsemisenä ja häiriintymisenä sekä muuna epätoivottuna käyttäytymisenä, kuten karkailuna, väkivaltaisena käyttäytymisenä ja uhkailuna. Vuorovaikutuksen haasteet ilmenevät ryhmissä esimerkiksi vaikeutena päästä mukaan leikkiin tai kiusaamisena kuten tönimisenä tai lelujen omimisenä. Tukea tarvitaan riitatilanteiden ratkaisemiseen ja aikuisen on huolehdittava tarvittaessa lasten leikkirauhasta.

Heidät tulee huomioida kaikessa toiminnassa erikseen ja varmistaa heidän mahdollisuus osallisuuteen. Osan kanssa esiintyy paljon ei toivottua käytöstä, esimerkiksi juoksentelu ympäriinsä, karkailu, lyöminen, potkiminen, uhkailu.

Riippuu tuen tarpeesta. Joskus voi olla, että ei juurikaan vaikuta lapsiryhmään, joskus paljonkin. Esimerkiksi aggressiivisesti tai levottomasti käyttäytyvä lapsi. Silloin vaikuttaa kaikkeen ryhmän tekemiseen ja toimintaan. Ryhmän struktuuri on mietittävä tarkasti.

Eriyisen haasteellisena tutkimuksessa korostuu siirtymätilanteet, jotka mainittiin tuentarpeita korostavina tilanteina yhteensä seitsemässä vastauksessa. Tuen tarpeiden kerrottiin korostuvan herkästi myös silloin, kun koko ryhmä on paikalla. Kahdessa vastauksista tuen tarvetta korostavaksi mainittiin myös arjen totutuista rutiineista poikkeaminen. Yhtä vastaajista mietitytti tukea tarvitsevien lasten määrän lisääntyvyys ja osa koki lapsiryhmien suuret koot haasteellisiksi erityisesti silloin, jos ryhmässä on useampi tukea tarvitseva lapsi. (Taulukko 1.)

Kaikki päiväkodissa eteen tulevat haasteet eivät ole vain lapsissa, vaan niitä kohdennettiin myös henkilöstöön itseensä. Näitä haasteita ovat henkilöstön väsyminen, jatkuva läsnä oleminen ja riittämättömyyden tunne. (Taulukko 1.)

Henkilöstöä mietityttää, kuinka yhden lapsen viedessä kaiken huomion, saisi huomioita annettua tarpeeksi myös niille lapsille, jotka eivät kuulu kolmiportaisen tuen piiriin. Työntekijät pohtivat, miten huomioidaan jokainen lapsi yksilöllisesti ja mahdollistetaan kaikkien osallistaminen.

Aikuisilla on usein tunne, ettei aikaa ole tarpeeksi jokaiselle, kun jotkut lapset tarvitsevat selvästi muita enemmän aikuista, osa vie yhden aikuisen hetkellisesti kokonaan.

Saako lapsi riittävästi aikuisen huomioita ja mitkä tukitoimet varhaiskasvatuksen näkökulmasta ovat riittäviä?

Onko itsellä tarpeeksi tietoa ja taitoa. Miten saan koko tiimin mukaan tavoitteisiin yms.? Miten kannattaisi toimia juuri tämän lapsen kanssa?

Toiminnan suunnitteluun haasteita tuovat iso ryhmä ja sen suhdelukujen huomioiminen, erityisjärjestelyt, jokaisen lapsen taitotason huomioiminen sekä monikulttuurisuus.

Toimintaa täytyy suunnitella paljon sen mukaan, mikä on mahdollista milläkin lapsi- ja aikuismäärällä. Kaikkea ei pysty toteuttamaan välttämättä, jos tukea tarvitsevia lapsia on runsaasti paikalla eikä henkilökuntaa ole enempää kuin normaalisti.

Varhaiskasvatus tapahtuu ryhmässä, tuen tarpeet ovat yksilöllisiä. Toiminnan suunnittelu vaatii kekseliäisyyttä, aikaa ja voimavaroja.

Aina pitää olla suunnitelma B, kaikki päivät on erilaisia, pitää olla koko ajan valmis muutoksiin.

Vastaajat kertoivat, että toisinaan lisähaasteen suunnitteluun tuo myös puute ajasta, voimavaroista ja kekseliäisyydestä.

6.2 Tukea tarvitsevien lasten kanssa työskentelemisen käytännön ratkaisuja

Vastauksista ilmeni monipuolisesti eri vaihtoehtoja, miten tukea annetaan. Ryhmissä käytetyistä tukimuodoista suosituimmat keinot olivat pienryhmätyöskentely sekä erilaisten tukikuvien käyttö.

Taulukko 2. Käytetyimmät tukimuodot ja apukeinot arjessa (kpl)

Pienryhmätoiminta	8
Kuvallinen tuki	7
Yksilöllinen suunnittelu	7
Aikuisen läsnäolo ja apu	4
Tilojen jakaminen	5
Strukturoitu päiväjärjestys	3
Ärsykkeiden ja virikkeiden karsinta	3
Eriyisopettajan tuki	2
Ennakointi	2
Vastaajia yhteensä	10

Kuvallista tukea käyttivät seitsemän vastaajaa (Taulukko 2). Esimerkiksi kuvallinen päiväjärjestys lasten nähtävillä, kuvakortit sekä kerrontataulut mainittiin hyödyllisiksi. Pienryhmät jaettiin vastausten perusteella lasten taitojen ja ikätason mukaan, eikä kaikkia tukea tarvitsevia lapsia sijoiteta samaan ryhmään. Kahdeksan vastaajaa kymmenestä piti pienryhmätoimintaa tärkeänä, kun ryhmässä on tukea tarvitsevia lapsia. Lisäksi aikuisen tuen ja läsnäolon merkitys mainittiin neljässä vastauksessa. Ohjeiden selkeys ja niiden toistaminen tarvittaessa lapselle henkilökohtaisesti ovat arjen tilanteissa avuksi. Kolme vastaajista mainitsi myös strukturoidun päiväjärjestyksen ja rutiinien helpottavan arkea ja olevan osana käytettäviä tukitoimia. (Taulukko 2.) Muita vastauksista ilmeneviä tukitoimia toiminnan aikana ovat henkilökohtaisen avustajan apu, kiertävän varhaiserityisopettajan tuki, tehtävien pilkkominen osiin, toistot ja toistaminen, selkokieli, tunnetaitoharjoitukset, kielitietoiset harjoitukset, siirtymätilanteiden hoitaminen pienemmissä ryhmissä, ennakointi, oman roolin tiedostaminen sekä positiivinen kannustaminen.

Kaikki toiminta on pienryhmissä, jotka on jaettu lasten tarpeiden mukaan. Tarvittaessa käytetään kuvia apuna.

Konkreettisia keinoja, joita käytämme lapsen arjen ja oppimisen tukemiseksi on muun muassa strukturoitu päiväjärjestys, aikuisen tuki, läsnäolo ja kannattelu lapselle haastavissa tilanteissa (monilla esimerkiksi siirtymätilanteet), kuvien käyttö, selkeät ohjeet ja aikuinen varmistaa, että lapsi on ymmärtänyt ohjeen ja toimii sen mukaan, tunnetaitojen harjoittelu

Vastauksista ilmeni tuen tarpeiden vaikuttavan oleellisesti ryhmän toiminnan suunnitteluun. Suunnittelussa on otettava huomioon mahdolliset tarvittavat

erityisjärjestelyt, kuten materiaalien hankinta, istumajärjestys tai pienryhmätöiden hyödyntäminen niin, että jokainen saa itselleen sopivan haastavaa toimintaa. Seitsemän vastaajista korostivat suunnittelun tapahtuvan lapsiryhmän mukaan jokaisen yksilölliset tarpeet huomioiden (Taulukko 2). Varhaiskasvatussuunnitelmia tehdessä selvitetään lasten vahvuudet ja kiinnostuksen kohteet sekä taitotasot ja ikätasot, joita hyödynnetään toiminnan suunnittelussa. Toiminnassa tulee miettiä, voiko jokainen lapsi osallistua siihen täysipainoisesti, ja millaisilla keinoilla tuen tarpeisiin vastataan. Useammassa vastauksessa nousi esiin valmius muuttaa suunnitelmia tarpeen vaatiessa, ja tarvittaessa valmiiksi voi tehdä toisen suunnitelman varalle. Kaikki vastanneista eivät kokeneet suunnittelutyötä haasteellisena, ja toiminnan suunnittelun kerrottiin myös vaativan kekseliäisyyttä ja riittävästi aikaa.

Suunnittelussa otan huomioon esimerkiksi sen, tarvitseeko oppija oman tason tehtäviä eli eriyttäviä tehtäviä tai erityisjärjestelyitä, vaikkapa istumajärjestyksen (oma paikka) suhteen.

Pienryhmät suunnitellaan tason mukaisesti niin, että toiminta tukee jokaista ryhmän lasta. Aikuinen myös suunnittelee omaa toimintaansa sen mukaan, kuka lapsi tarvitsee missäkin asiassa enemmän tukea.

Vastauksista ilmeni myös, että varhaiskasvatusympäristöä muokataan niin, että se on turvallinen tukea tarvitseville lapsille niin fyysisesti kuin psyykkisestikin. Viiden vastaajan mukaan varhaiskasvatusympäristö pyritään järjestämään rauhalliseksi, niin että leikkipaikkoja on useissa tiloissa ja päiväkodin tiloja jaetaan osiin. Lisäksi varhaiskasvatusympäristön muokkaamisessa käytetään kolmen vastaajan mukaan aistiärsykkeiden karsimista ja turhien virikkeiden vähentämistä sekä näkösuojien järjestämistä. (Taulukko 2.) Myös pienryhmillä, aikuisen läsnäololla, ohjatulla toiminnalla, muuttumattomuudella sekä ruoka- ja sänkypaikkojen miettimisellä on merkitystä varhaiskasvatusympäristöä muokatessa sopivaksi.

Suunnitellaan rauhallisia leikkipaikkoja, laitetaan kuvia, yritetään karsia turhat ärsykkeet pois.

Olemme miettineet esimerkiksi ruoka- ja sänkypaikkoja. Aikuinen lähellä, vähän virikkeitä läheisyydessä yms. Pyrimme luomaan mahdollisimman turvallisen ympäristön kaikille fyysisesti ja psyykkisesti.

Pyrimme pitämään ryhmätilan mahdollisimman muuttumattomana, jotta lasten on mahdollista tottua ja toimia tutussa ympäristössä.

Vastaajat kokivat, että henkilöstön lisääminen erityisesti niihin ryhmiin, joissa on useampi tukea tarvitseva lapsi, olisi tarpeellista tai vastaavasti ryhmäkoon pienentäminen. Tämä mahdollistaisi pienryhmätoiminnan useammin ja vielä pienemmissä ryhmissä, jolloin jokaiselle lapselle jäisi enemmän aikaa annettavaksi.

Riittävä määrä aikuisia, jotka mahdollistaisivat ryhmän jakamisen vieläkin pienempiin ryhmiin. Aikuisten välinen vuoropuhelu siitä, kuinka johdonmukaisesti kaikki sitoutuisivat yhteisiin toimintatapoihin.

Suunnittelu ja toteutus johdonmukaisemmaksi, mistä aikaa, lisää erityisopettajan konkreettista tukea, koulutusta, tietoa lisää.

Toivoisin, että ryhmiin, joissa on runsaasti tukea tarvitsevia lapsia, lisättäisiin herkemmin myös henkilökuntaa, jotta jokaiselle lapselle riittäisi päivän aikana riittävästi aikuisen tukea.

Esille tuli myös se, miten työntekijöiden välinen kommunikointi tulisi pitää hyvänä, jotta se auttaisi työntekijöitä sitoutumaan yhteiseen tavoitteeseen ja toiminta toteutuisi johdonmukaisesti. Lisäksi vastaajat kertoivat, että lisäkoulutus, erityisopettajan konkreettinen tuki sekä uudet lelut, pelit sekä vinkit toiminnan suunnitteluun auttaisivat kehittämään tukea tarvitsevien lasten kanssa tehtävää toimintaa.

7 POHDINTA

7.1 Johtopäätökset

Tutkimuksen tarkoituksena oli tuoda näkyviin varhaiskasvatuksen opettajien kokemuksia kolmiportaisen mallin mukaista tukea tarvitsevien lasten kanssa työskentelystä. Tavoitteena oli selvittää, millaisia haasteita varhaiskasvatuksen opettajat kokevat tukea tarvitsevien lasten kanssa työskentelyssä sekä löytää hyviä

käytäntöjä, joilla arkea sujuvoitetaan. Työlle asettamamme tavoitteet täyttyivät ja saimme tutkimuskysymyksiimme vastaukset, jotka tukivat pitkälti alustavaa teoriaa.

Kokonaisuudessaan tutkimuksen tuloksista voidaan päätellä lasten tuen tarpeiden vaikuttavan varhaiskasvatuksen arkeen ja toiminnan suunnitteluun merkittävästi. Noin kahdeksan prosenttia varhaiskasvatuksen lapsista tarvitsevat jonkinlaista poikkeavaa tukea (Heiskanen, ym. 2021, 14). Luku on korkea ja varhaiskasvatuksen opettajat kohtaavat työssään jatkuvasti haasteita. Jokaisella lapsella on omat tarpeensa, joihin toiminnalla tulisi vastata, ja resurssit ovat rajallisia. Erityisesti ryhmäkoon merkitys ja pienryhmien tärkeys korostuivat tutkimuksessa. Mitä enemmän erilaisia tuen tarpeita ryhmässä on, sitä enemmän asioita suunnittelutyössä on otettava huomioon, ja aikaa lasten yksilölliseen kohtaamiseen ja ohjaukseen kuluu enemmän. Aikuisten määrä, ajan riittämättömyys ja lapsiryhmien koot ovat vastausten perusteella merkittäviä haasteita tuen tarpeisiin vastatessa. Samankaltaisiin tuloksiin päätyivät myös Paananen ja Tammi tutkimuksessaan varhaiskasvatuksen opettajien työn kuormittavuudesta. Tutkimuksen mukaan suuret ryhmäkoot ja lasten määrä suhteessa aikuisiin koetaan haastavana. Työntekijöiden vähäisen määrän ja poissaolojen vuoksi kasvattajat joutuvat toisinaan siirtymään omasta ryhmästään toiseen auttaakseen esimerkiksi haastavissa siirtymätilanteissa. (Paananen & Tammi 2017.) Siirtymätilanteet korostuivat haasteellisina myös omassa tutkimuksessamme.

Vastauksista ilmeni, että varhaiskasvatuksen opettajat ovat kokeneet paljon haasteita lasten tunne-elämän kanssa sekä sosiaalisissa ja vuorovaikutuksellisissa tilanteissa. Nämä haasteet voivat näyttäytyä esimerkiksi levottomuutena ja aggressiivisuutena ryhmissä. Lasten kyky säädellä omaa käyttäytymistään ja tunteitaan vaikuttavat lapsen oppimiseen ja kehitykseen. Taitojen ollessa puutteellisia, näkyy se haastavana, ei-toivottuna käyttäytymisenä. Aikuisen tulee kuitenkin muistaa, ettei lapsi käyttäydy tarkoituksella huonosti, vaan hän ei tiedä kuinka tulisi toimia tai kykene säätelämään tunnetilaansa. Tällaista käytöstä kohdattaessaan aikuisen tulisi opettaa kuinka toimia esimerkiksi sanallistamalla tilannetta ja osoittamalla empatiaa. (Ahonen 2017, 29, 52.) Vastaajat kertoivat ehkäisevänsä sosiaalisista tilanteista syntyviä haasteita esimerkiksi tunnetaitojen harjoittelulla, aikuisen ohjaavalla läsnäololla sekä pienryhmätoiminnalla. Aikuisen

tarjoaman tuen merkitys tunteiden säätelyyn on aiemmankin tutkimustiedon mukaan keskeistä lasten tunnetaitojen kehityksen kannalta. Koivuniemen ja kumppanien toteuttamassa tutkimuksessa varhaiskasvatuksen henkilöstö korostaa tuen merkityksen lisäksi myös tunteiden sanoittamisen sekä tunteista ja erilaisista tilanteista keskustelemisen tärkeyttä. (Koivuniemi, Kinnunen, Mänty, Järvenoja & Näykki 2021.)

Varhaiskasvatuksen opettajat olivat löytäneet monipuolisesti erilaisia keinoja tukea lapsia, joita voidaan soveltaa tuen tarpeesta riippuen. Vastauksissa oli näkyvässä, kuinka tukimuotoina käytetään pedagogisia ratkaisuja, kuten kuvien käyttöä, yksilöllistä ohjausta ja pienryhmätoimintaa sekä rakenteellisia ratkaisuja, kuten ryhmän pienentämistä. Lisäksi esille tuli hyvinvointia edistäviä ratkaisuja, kuten kiertävän varhaiserityisopettajan konsultointi ja positiivinen kannustaminen. Heiskanen tuo esille näiden tukitoimien jaottelun, jotka kaikki tulisi huomioida kirjoittaessa tarvittavia tukitoimia (Heiskanen 2018, 100-102). Vastauksista ilmeni kuitenkin se, ettei vastaajien mielestä varhaiskasvatuksessa puututa tarpeeksi rakenteellisiin ratkaisuihin, kuten henkilökunnan määrään. Haasteita syntyy, kun toiset lapset vaativat enemmän huomiota tai yksi lapsi vaatii yhden aikuisen huomion hetkellisesti kokonaan. Tukea tarvitsevan lapsen viedessä yhden aikuisen huomion, ei voida katsoa vain varhaiskasvatuslain (L540/2018) mukaisia suhdelukuja, jolloin yhdellä aikuisella olisi vastuullaan jopa 7 lasta.

Vastaajat korostivat suunnitelmallisuuden tärkeyttä ja sitä, että on tärkeää ennakoita ja valmistautua siihen, ettei kaikki suju suunnitelmien mukaan. Kun suunnittelussa huomioidaan terveys ja fyysinen hyvinvointi, saadaan oppimisille ja kehittymiselle vankka pohja (Karila ym. 2017, 72). Koivusen (2009) mukaan ennakoimalla ja toteuttamalla toimintaa tukea tarvitsevia lapsia huomioiden voidaan lapsen vahvuudet tuoda esiin niin, että epäonnistumiset kääntyvät onnistumiseksi, ja näin voidaan kohottaa lapsen itsetuntoa (Koivunen 2009, 38, 70). Hyvällä suunnittelulla voidaan järjestää toimintaa niin, että se vastaa jokaisen lapsen taitotasoa. Niin kyselyyn vastaajat kuin Heiskanen (2018) kertovat, että saman toiminnan voi toteuttaa usealla tavalla niin, että jokainen pääsee haastamaan itseään sopivasti. Vastaajia mietitytti kuitenkin se, kuinka koko tiimi saataisiin sitoutumaan johdonmukaisesti sovittuun toimintaan. Koko ryhmän osallistuminen järjestelmälliseen suunnitteluun sekä oman työn jatkuva reflektointi

auttavat henkilöstöä sitoutumaan toimintaan, ja se antaa myös pohjan toimivalle tuelle (Heiskanen 2018, 108-109). Tarkalla suunnittelulla, ennakoinnilla ja lasten tuen tarpeiden tunnistamisella ja tiedostamisella toteutetaan lasta tukevaa ja tarkoituksenmukaista toimintaa.

Vastaajat kertoivat, että he pyrkivät luomaan varhaiskasvatusympäristön, jossa kaikilla on hyvä ja turvallinen olo niin fyysisesti kuin psyykkisestikin. Turvallinen, terveellinen ja esteetön oppimisympäristö, joka edistää lapsen oppimista ja kehittymistä on jokaisen lapsen oikeus (L540/2018). Varhaiskasvatusympäristön muodostaa fyysinen, psyykkinen, sosiaalinen, pedagoginen ja kulttuurinen toimintaympäristö (Koivunen 2009, 179). Nämä kaikki tulisivat olla kunnossa, jotta varhaiskasvatuslain (L540/2018) mukainen varhaiskasvatusympäristö toteutuisi. Vastaajat kertoivat huolehtivansa tästä muun muassa karsimalla ärsykeitä, jakamalla tiloja niin, että leikkitilanteet ovat rauhallisia sekä huolehtimalla, että turvallinen aikuinen on aina lasten saatavilla heidän sitä tarvittaessa. Mukauttamalla konkreettisesti ympäristöä ja huomioimalla oppimisolosuhteet voidaan vaikuttaa lapsen onnistumiseen ja parhaaseen oppimistulokseen (Heiskanen 2018, 108).

Vaikka käytössä on jo paljon keinoja siihen, miten tukea tarvitsevia lapsia voidaan auttaa, on silti vielä asioita, joita varhaiskasvatuksen henkilöstö pohtii. Tuen toteuttaminen voi jäädä onnistumatta halutusti, johtuen esimerkiksi henkilöstön vaihtuvuudesta ja puutteellisesta koulutuksesta, resurssipulasta tai moniammatillisen yhteistyön toimimattomuudesta. (Heiskanen, ym. 2021, 27.) Tukea tarvitseville lapsille tehdään varhaiskasvatussuunnitelmat ja tukisuunnitelmat, mutta ovatko nämä riittävät varmistamaan, että lapsi saa tarvitsemansa tuen? Miten suunnitelmat toteutuvat käytännössä? Vastaajien havaintojen mukaan tukea tarvitsevien lasten määrä on lisääntynyt heidän päiväkodissaan eikä heidän tuen tarpeisiinsa puututa aina tarpeeksi nopeasti. Esimerkiksi alle 3-vuotiaiden kehitystä seurataan pääsääntöisesti ilman tuen tarpeeseen puuttumista. Tukea tarvitsevat lapset vievät ison osan henkilöstön huomiosta ja tällöin erityistä tukea tarvitsemattomien lasten huomioiminen jää vähemmälle. On muistettava, että näillä lapsilla on myös yhtäläinen oikeus saada turvallinen ja kehittävä kasvuympäristö. Onko tällöin oikein, että ikätason mukaisesti kehittyvä lapsi laitetaan tukilapseksi integroituun ryhmään, jossa hän jää vaille riittävää huomioita?

Henkilökunnan oma jaksaminen sekä riittämättömyyden tunne mietitytti kyselyyn vastaajia uusien vaatimusten ja paineiden alla. Työn tehostamistoimet ja puolestaan saatavilla olevien resurssien kuten ajan ja henkilöstön puute aiheuttavat Paanasen ja Tammen toteuttaman tutkimuksen mukaan kuormitusta työntekijöille. Molemmista tutkimuksista ilmenee työntekijöiden riittämättömyyden tunne ja kokemus siitä, ettei työtä aina kyetä toteuttamaan niin laadukkaasti kuin tahdottaisiin. (Paananen & Tammi 2017.) Tutkimuksestamme ilmeni myös varhaiskasvatuksen opettajien toive lisäkoulutuksesta sekä erityisopettajan konkreettisesti tuesta. Taloudellinen panostus henkilökunnan osaamiseen auttaa saavuttamaan varhaiskasvatukselle asetetut tavoitteet (Karila ym. 2017, 68).

7.2 Jatkotutkimusideat

Valmistellessamme opinnäytetyömme keskeistä teoriaa, esiin nousi teemoja, joita ei ilmennyt kyselyiden vastauksissa. Kyselyn vastaajat eivät tuoneet esille pedagogista dokumentointia tai varhaiskasvatussuunnitelmia, joiden pohjalta tuen tarpeet havainnoidaan ja kirjataan. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan pedagoginen dokumentointi tulisi olla olennainen osa toimintaa ja toimia perustana lapsilähtöisyydelle (Opetushallitus 2018, 37). Pedagogisen dokumentoinnin ja havainnoin myötä lasten mahdolliset tuen tarpeet tai kehityksen viivästymät tulevat esille (Heiskanen, Alasuutari & Vehkakoski 2018, 827). Tunnistamalla tilanteet, joissa tuen tarpeet korostuvat, voidaan vähentää korostavia tekijöitä ja antaa yksilöllistä ohjausta. Tuen tarpeet kuitenkin muuttuvat usein, joten jatkuva havainnointi ja uudelleen arviointi auttaa antamaan oikea-aikaista tukea. (Shaughnessy & Kleyn 2012.) Mitä se tarkoittaa, ettei nämä nousseet merkityksellisiksi vastauksissa? Toteutuuko lasten vasujen tekeminen ja niiden seuraaminen sekä arviointi ja kuinka paljon pedagogista dokumentointia tehdään varhaiskasvatuksessa? Vastauksista oli kyllä nähtävissä se, että toimintaa järjestetään lasten kehitystasot ja taidot huomioiden, joka vaatii kehitystason selvittämisen jollain tavalla. Epäselväksi jää onko taitotasot selvitetty pintapuolisesti vai onko mukana myös pedagogista havainnointia.

Toinen asia, mitä ei tuotu esille, on lasten osallisuus. On tutkittu, että lasten osallistaminen toiminnan suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin sitouttaisi lapsia

paremmin toimintaan (Kataja 2014, 66-67). Lasten osallisuus myös kehittää lapsen identiteettiä, itsetuntoa, vuorovaikutustaitoja ja sosiaalisia taitoja (Opetushallitus 2018, 27). Lisäksi varhaiskasvatuslaki määrää, että lasten mielipiteet ja toiveet on huomioitava toiminnan suunnittelussa ja toteutuksessa sekä myös huoltajille tulisi antaa mahdollisuus osallisuuteen. (L540/2018). Lasten näkemyksiä asioihin tulisi myös pitää yhtä tärkeinä kuin aikuistenkin (Mansikka 2019, 108). Nämä huomioon ottaen oli yllättävää, ettei kukaan maininnut sitä, että lasten osallisuus huomioitaisiin toiminnan suunnittelussa ja toteutuksessa. Tukea tarvitsevia lapsia on monen tasoisia, ja osa voi olla kykenemättömiä ilmaisemaan mielipiteitään, mutta myös tässä voitaisiin hyödyntää esimerkiksi kuvia sekä käyttäytymisen havainnoimista. Tukea tarvitsevien lasten osallistamisen keinoja varhaiskasvatusympäristössä voisi tutkia ja kehittää jatkossa lisää.

Kolmas asia, jota tutkimuksemme tuloksissa näkyi hyvin vähän, on vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö ja sen mukana tuoma tieto, jota voidaan hyödyntää päiväkodin toimissa. Yksi vastaajista nosti esiin näkökulman varhaiskasvatuksen ja perheiden yhteisen linjan tärkeydestä kasvatuksessa kysyttäessä “mitä muuta haluaisit vielä sanoa”. Lisäksi vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö mainittiin kerran kysyttäessä “mikä pohdituttaa tukea tarvitsevien lasten kanssa työskentelyssä?”. Vastausta ei tarkennettu, joten jäi epäselväksi, mikä yhteistyössä mietittiin. Toimiva yhteistyö perheen ja päiväkodin välillä vähentää tutkitusti lapsen stressiä, mikäli kotona ilmenee ongelmia (Karila 2016, 41). Jos yhteistyön riittämättömyys mietityttää, tulisiko siihen panostaa enemmän ja tuoda sitä näkyvämmäksi? Johtuuko heikko yhteistyö huoltajista vai varhaiskasvatuksen henkilöstöstä? Yhteistyöllä varmistetaan kuitenkin yhtenäinen, kokonaisvaltainen ja johdonmukainen kasvatus lapselle (Opetushallitus 2018, 34). Myös muiden yhteistyötahojen kuten puheterapeutin ja neuvolan kanssa tehtävä yhteistyö ei ollut näkyvillä vastauksissa. Vastaajista usea mainitsi lasten kielelliset vaikeudet. Näiden tietojen välittäminen neuvolaan vanhempien luvalla edesauttaa lasta saamaan tarvitsemaansa puheterapiaa. Lapsen saatua puheterapeutin, voidaan sujuvoittaa arkea niin, että puheterapeutin tapaamiset ovat päiväkodilla. Tällöin myös puheterapeutti voi välittää tietoa lapsen kehityksestä päiväkotiin sekä antaa ohjeita ja harjoitteita, jotka hyödyntävät lapsen kielenkehitystä. Lasten tukea suunniteltaessa tulisi huomioida lapsen arki kokonaisvaltaisesti, sisältäen arjen niin kotona kuin päiväkodissa.

Vaikka nämä kolme puuttuvaa asiaa eivät varsinaisesti ole tukimuotoja, ovat ne silti asioita, jotka tulisi huomioida, jotta saataisiin lapselle mahdollisimman sujuva ja lapsen kehitystä tukeva arki. Vastausaikamme oli lyhyt ja arki päiväkodissa on hektistä, jolloin vastaajilla ei välttämättä ollut aikaa paneutua tarpeeksi kysymyksiin ja vastauksiin, jolloin näiden mainitseminen on unohtunut. Näitä voidaan myös pitää niin itsestään selvinä asioina, ettei niitä huomaa mainita. Mahdollisesti myös kysymysten asettelu on voinut aiheuttaa sen, ettei vastauksia olla osattu ajatella laajemmin. On myös syytä pohtia, olisiko toinen tutkimusmenetelmä antanut vastauksia näihin puuttuviin teemoihin. Näiden teemojen puuttuminen vastauksista kokonaan kuitenkin herättää kysymyksiä jatkotutkimuksia varten. Miten päiväkodeissa huomioidaan monialainen yhteistyö? Tulisiko varhaiskasvatuksen rakenteisiin puuttua perusteellisemmin, jotta lasten osallistaminen sekä pedagoginen havainnointi olisi luonnollisempi osa päiväkodin arkea? Lisäksi voidaan pohtia, onko näiden teemojen puute näkyvissä vain tämän tutkimuksen tuloksissa vai onko se laajemminkin havaittavissa varhaiskasvatuksessa.

Puuttuvien aiheiden lisäksi myös esille tulleista vastauksista ja teemoista herää jatkotutkimuksille kysymyksiä. Päiväkodin monimuotoiset haasteet tukea tarvitsevien lasten parissa vaativat paljon henkilöstön aikaa ja voimavaroja. Kyselyssä tuli esille jo useita keinoja, millä haasteista selvittää, mutta tarvitaanko isompia ja pysyvämpiä muutoksia arkeen, jotta lapsille saataisiin taattua mahdollisimman hyvä ympäristö kasvulle ja kehittymiselle? Mihin nämä muutokset keskittyisivät? Onko päiväkodin henkilöstön työtehtävissä jotain, mistä karsia niin, että lapsille jäisi enemmän aika? Kuinka resurssien lisääminen vaikuttaisi niin päivittäisiin haasteisiin kuin pitkän tähtäimen tavoitteisiin lasten kohdalla? Osaava ja työstään motivoitunut henkilöstö on varhaiskasvatuksessa lapsen etu, ja voidaan myös pohtia, kuinka henkilöstön hyvinvoinnista huolehditaan haastavan arjen keskellä.

7.3 Eettisyys ja luotettavuus

Tutkimusta tehdessä on tärkeää pohtia tulosten luotettavuutta sekä toteutuksen eettistä kulmaa. Tutkimusta tehdessä on noudatettava rehellisyyttä ja huolellisuutta, toteutettava avoimuutta tutkimuksen tuloksia julkaistessa sekä pohdittava

tarkoin eettisesti kestäviä menetelmiä liittyen tiedonhankintaan, tutkimukseen ja arviointiin. Vastuu hyvien tieteellisten käytäntöjen noudattamisesta on tutkimuksen tekijällä. Myös tutkimusaiheen valinta ja rajaus ovat osa eettistä pohdintaa, ja tutkimuksen aihe onkin tärkeää pystyä perustelemaan. Perusteluissa tulisi ilmetä kenen ehdoilla tutkimusaihe on valittu ja miksi sekä kenen näkökulma tutkimuksen tuloksissa esiintyy. (Tuomi & Sarajärvi 2017.)

Haimme luvan opinnäytetyön tutkimuksen toteutukseen Helsingin kaupungilta. Hakemuksen liitteenä oli suunnitelma opinnäytetyön toteuttamisesta, jossa oli teorian tiedon lisäksi nähtävillä opinnäytetyön tavoite, tarkoitus ja tutkimuskysymykset. Opinnäytetyömme tutkimus toteutettiin helsinkiläisen varhaiskasvatustieteiden tutkimuskeskuksen varhaiskasvatuksen opettajien näkökulmasta. Kyselyyn vastaaville työntekijöille kerrottiin saatekirjeessä tutkimuksen tarkoitus ja tavoitteet, ja mahdollisia lisäkysymyksiä varten saatavilla oli myös opiskelijoiden yhteystiedot. Avoin vuorovaikutus yhteistyötahon kanssa sekä tutkimuksen läpinäkyvyys ovat tärkeitä seikkoja. Vastaaminen kyselyyn oli täysin anonyymiä ja vapaaehtoista, ja vastauksia analysoitiin ja käsiteltiin niin, ettei yksittäinen vastaaja ole niistä tunnistettavissa. Vastaajilta pyydettiin suostumusta vastausten käyttämisestä tutkimusta varten edellä mainituin ehdoin. Kyselylomakkeet toimitettiin henkilöstön täytettäväksi sähköisesti ja niitä säilytettiin salasanojen takana niin, että ainoastaan tutkimuksen tekijöillä on niihin pääsy. Kyselyn vastaukset hävitetään kokonaisuudessaan opinnäytetyön julkaisun jälkeen. Näillä keinoilla olemme pyrkineet varmistamaan tutkimuksen aineistonkeruun ja käsittelyn eettisyyden.

Tutkimuksen eettisyyteen kuuluu tärkeänä osana myös tutkimuksen ja sen tulosten luotettavuuden arviointi. Opinnäytetyömme teoriaa kirjoittaessamme kiinnitimme huomiota lähteiden luotettavuuteen, ja pyrkimyksenämme oli myös käyttää monipuolisista lähteistä hankittua tietoa. Lähdeviitteet ovat asianmukaisesti merkittyjä. Tutkimuksen luotettavuutta lisää tutkimusprosessin läpinäkyvyys ja tutkimuksen sisältämien vaiheiden avaaminen lukijalle. Tuloksia tarkastellessa tutkijan on tärkeää kiinnittää huomiota myös omaan puolueettomuuteensa, jossa omat oletukset ja tulkinnat eivät pääse vaikuttamaan siihen, kuinka tulokset esitetään (Tuomi & Sarajärvi 2017). Tämä on huomioitu tutkimuksen tuloksia kirjoittaessa. Pyrimme myös laatimaan kyselyn kysymykset jo lähtökohtaisesti niin,

etteivät ne johdattelisi vastaajaa, mutta saisimme kuitenkin riittävän kattavasti tietoa laatimiimme tutkimuskysymyksiin.

Kyselyn vastaanotti 17 varhaiskasvatuksen opettajaa, joista 10 vastasi kyselyyn, joten vastausprosentti oli 58,8. Vastaajien määrää olisi voinut lisätä pidempi vastausaika sekä tutkimuksen tuominen vielä aktiivisemmin ja aiemmin esiin yhteistyötahomme työntekijöille. Laajentamalla tutkimusta haastattelututkimukseksi, olisimme saaneet syventävää tietoa ja laajemman aineiston, mutta haastattelujen valmistaminen ja järjestäminen huolellisesti ja eettisesti olisivat vaatineet enemmän aikaa ja resursseja, mihin olimme varautuneet. Myös miettimällä kysymysten asettelua tai lisäämällä monipuolisemmin kysymyksiä, olisi aineiston laajuutta mahdollisesti voitu lisätä. Vastaukset eivät näin ollen heijasta koko henkilöstön kokemuksia, eivätkä ole täysin luotettavia kuvaamaan yhteistyötahomme tilannetta tukea tarvitsevien lasten kanssa työskentelystä. Tuloksia ei voida yleistää yhteistyötahomme ulkopuolelle, sillä kyseessä on yksittäisten henkilöiden kokemukset ja mielipiteet koskien yhteistyötahomme lapsiryhmissä työskentelyä. Tulokset eivät myöskään samalla tavalla päde enää esimerkiksi henkilöstön tai lasten vaihtuessa. Tutkimuksen tulokset antavat kuitenkin hyvin suuntaa yhteistyötahomme varhaiskasvatuksen opettajien ajatuksista ja kokemuksista, ja vastauksissa toistui paljon samat teemat eri vastaajien kesken.

7.4 Ammatillinen kasvu

Opinnäytetyön prosessi on lisännyt tietouttamme lasten tuen tarpeisiin vastaamisesta ja toimivista käytännöistä varhaiskasvatuksessa. Inklusion myötä lähes jokaisessa ryhmässä on lapsia, jotka tarvitsevat tukea ja tuovat lisähaastetta toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen. Kasvattajan on osattava huomioida jokaisen lapsen yksilölliset tarpeet ja tavoitteet toiminnan suunnittelussa sekä arjen toistuvissa tilanteissa. Tuen tarpeiden havainnointi sekä tukitoimien suunnittelu ja arviointi vievät oman aikansa työstä, mutta tukea tarvitsemattomien lasten tarpeita ei tule myöskään unohtaa.

Kyselyn vastauksien myötä koemme saaneemme realistisemmän kuvan varhaiskasvatuksen arjen ja tuen tarpeiden haasteista. Varhaiskasvattajalla on suuri

rooli lasten tuen tarpeiden tunnistamisessa ja huolen esille tuomisessa, ja luottamuksellisen ja avoimen suhteen luominen perheiden kanssa on tuen tarjoamisen prosessin alkuun saattamisessa keskeistä. Myös moniammatillinen yhteistyö ja tarjolla olevien tukitoimien ja palveluiden tuntemus on tärkeää, ja se on sosionomeina varmasti vahvuutenamme. Tietoutemme erilaisista tukimuodoista on lisääntynyt entisestään opinnäytetyön prosessin myötä, ja olemme saaneet paljon työkaluja tuen tarpeisiin vastaamiseen ja ennaltaehkäisemiseen myös varhaiskasvatuksellisen tuen keinoin.

Opinnäytetyömme aihe on ajankohtainen ja tärkeä. Valitsimme aiheen, sillä erilaiset tuen tarpeet tulevat varmasti olemaan varhaiskasvatuksessa esillä aina, ja tulevana varhaiskasvatuksen opettajina meidän tulee ottaa vastuu siitä, että tukea tarvitsevat lapset saavat tasavertaisen lähtökohdan kouluun mentäessä muiden lasten kanssa. Meitä on jännittänyt, kuinka voimme kantaa tämän vastuun ja siihen olemme saaneet paljon apua tämän tutkimuksen myötä. Tiedostamme nyt, että haasteet ovat monipuolisia eikä yhtä oikeaa vastausta ole siihen, kuinka lapsia ja perheitä autetaan. Myös tieto siitä, että vastuu lapsen kasvattamisesta jaetaan vanhempien, kiertävän varhaiserityisopettajan, puheterapeutin, neuvolan ja muiden mahdollisten yhteistyötahojen kanssa, auttaa vähentämään jännitystä aloittaessa tulevassa työssä. Sosionomin yksi keskeisistä tehtävistä on edistää yhdenvertaisuutta yhteiskunnassamme, ja tätä yhdenvertaisuutta voimme edesauttaa myös varhaiskasvatuksen kentällä tarjoamalla jokaiselle lapselle parhaat mahdolliset välineet osallisuuteen ja tulevaisuudessa pärjäämiseen. Koemme, että opinnäytetyön tekeminen on vahvistanut ammatillisuuttamme, ja oppimamme tiedon pohjalta voimme myös tehdä oman osamme varhaiskasvatuksen kehittämisessä yhä toimivampaan suuntaan.

LÄHTEET

- Ahonen, L. (2017). *Haastavat kasvatustilanteet - lämpimän vuorovaikutuksen käsikirja*. Jyväskylä: Ps-kustannus
- EPerusteet. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Varhaiskasvatuksen pedagogisen toiminnan suunnittelu ja toteuttaminen. Leikki kehityksen, oppimisen ja hyvinvoinnin lähteenä. Saatavilla 26.4.20210
<https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/varhaiskasvatus/1266381/tekstikappale/2013042>
- EPerusteet. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Lapsen kehityksen ja oppimisen tuki. Tuen toteuttaminen varhaiskasvatuksessa. Saatavilla 6.10.2020
<https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/varhaiskasvatus/1266381/tekstikappale/2013044>
- EPerusteet. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Varhaiskasvatuksen tehtävä ja yleiset tavoitteet. Saatavilla 26.4.2021 <https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/varhaiskasvatus/1266381/tekstikappale/1291595>
- EPerusteet. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Varhaiskasvatuksen pedagogisen toiminnan suunnittelu ja toteuttaminen. Oppimisen alueet. Saatavilla 26.3.2021
<https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/varhaiskasvatus/1266381/tekstikappale/1292051>
- Eskelinen, M. & Hjelt, H. (2017). *Varhaiskasvatuksen henkilöstö ja lapsen tuen toteuttaminen*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. Saatavilla <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80737/okm39.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
- Heinonen, H., Iivonen, E., Korhonen, M., Lahtinen, N., Muuronen, K., Semi, R. & Siimes, U. (2016). *Lasten oikeudet ja aikuisen vastuut varhaiskasvatuksessa*. Jyväskylä: PS-kustannus
- Heinämäki, L. (2004). *Erityinen tuki varhaiskasvatuksessa. Erityispäivähoito - lapsen mahdollisuus*. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.

- Heiskanen, N. (2018). Tuen prosessit ja lähtökohdat. Teoksessa P. Pihlaja & R. Viitala (toim.), *Varhaiserityiskasvatus*. (s.95-120). Jyväskylä: PS-kustannus
- Heiskanen, N., Alasuutari, M. & Vehkakoski, T. (2018). Positioning children with special educational needs in early childhood education and care documents. *British Journal of Sociology of Education* (39)6, 827-843. Saatavilla <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01425692.2018.1426443>
- Heiskanen, N., Neitola, M., Syrjämäki M., Viljamaa E., Nevala, P., Siipola, M. & Viitala, R. (2021). *Kehityksen ja oppimisen tuki sekä inklusiivisuus varhaiskasvatuksessa – Selvitys nykytilasta kunnallisissa ja yksityisissä varhaiskasvatuspalveluissa sekä esitys kehityksen ja oppimisen tuen malliksi*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. Saatavilla https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162927/OKM_2021_13.pdf?sequence=1
- Huhtanen, K. (2004). *Varhainen puuttuminen. Erityisen tuen tarpeen kohtaaminen päivähoitossa*. Helsinki: Finn Lectura
- Karila, K. (2016). *Vaikuttava varhaiskasvatus – Tilannekatsaus toukokuu 2016*. Opetushallitus: Raportit ja selvitykset 2016:6. Saatavilla https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/vaikuttava_varhaiskasvatus.pdf
- Karila, K., Kosonen, T. & Järvenkallas, S. (2017). *Varhaiskasvatuksen kehittämisen tiekartta vuosille 2017–2030*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja. Saatavilla <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80221/okm30.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Kataja, E. (2014). Yhteinen osallisuus varhaiskasvatuksen pedagogiikassa. Teoksessa J. Heikka, E. Fonsén, J. Elo & J. Lehtinen (toim.), *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa*. (s.56-79). Tampere: Suomen varhaiskasvatus
- Kirvesniemi, T., Poikolainen, J. & Honkanen, K. (2019). The Finnish day-care centre as an environment for learning social-emotional well-being. *Jecer*8(1), 26-46. Saatavilla <https://jecer.org/fi/wp-content/uploads/2019/10/Kirvesniemi-Poikolainen-Honkanen-issue8-1.pdf>

- Koivunen, P-L. (2009). *Hyvä päivähoito Työkaluja sujuvaan arkeen*. Jyväskylä: PS-kustannus
- Koivunen, P-L & Lehtinen, T. (2015). Kasvu kiikarissa: Havainnoinnin käsikirja varhaiskasvattajille. Saatavilla <https://www.ellibslibrary.com/reader/9789524519540>
- Koivuniemi, M., Kinnunen, S., Mänty, K., Järvenoja, H. & Näykki, P. Varhaiskasvatushenkilöstön käsityksiä lasten tunteiden säätelytaitojen kehittämisestä - Käytäntöön integroitu koulutus ammattilaisen kehittymisen tukena. *Jecer*10(2), 264-292. Saatavilla <https://jecer.org/fi/wp-content/uploads/2021/06/Koivuniemi-Kinnunen-Manty-Jarvenoja-Naykki-Issue10-2.pdf>
- Komi, T. (2019). Pedagoginen dokumentointi osaksi arkea. *Lastentarha*19(4). L540/2018 Varhaiskasvatuslaki. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20180540>
- Laakso, P., Pihlaja, P. & Laakkonen, E. (2020). Inklusiivisen pedagogiikan johtaminen varhaiskasvatuksessa. *Jecer* 9(2), 372-398. Saatavilla https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/322723/Laakso_Pihlaja_Laakkonen_Issue9_2.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Leinonen, J. (2014). Pedagogisia näkökulmia lasten osallisuuden tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa J. Heikka, E. Fonsén, J. Elo & J. Lehtinen (toim.), *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa*. (16-40). Tampere: Suomen varhaiskasvatus
- Mansikka, J-E. (2019). Pedagoginen dokumentointi Reggio Emilian ja jälkistrukturalismin viitekehyksessä. *Jecer* 8(1), 100-120. Saatavilla <https://jecer.org/fi/wp-content/uploads/2019/10/Mansikka-issue8-1.pdf>
- Opetushallitus. Oppimisen ja koulunkäynnin tuki. Tuen tasot ja tukimuodot. Saatavilla 5.10.2020 <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/oppimisen-ja-koulunkaynnin-tuki>
- Opetushallitus (2018.) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Saatavilla https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf
- Paananen, M. & Tammi, T. (2017). Työn kuormittavuuden kokemusten, työn tehostamisen ja sairaspöissaolujen moni-ulotteiset yhteydet lastentarhanopettajan työssä. *Jecer*6(1), 43-60. Saatavilla

- <http://jecer.org/fi/wp-content/uploads/2017/09/Paananen-Tammi-issue6-1.pdf>
- Pihjala, P. & Viitala, R. (2018). Muuttuva varhaiskasvatus. Teoksessa P. Pihlaja & R. Viitala (toim.), *Varhaiserityiskasvatus*. (s.17-50). Jyväskylä: PS-kustannus
- Rantala, A. & Uotinen, S. (2018). Varhaiskasvattajan ja perheen yhteistyön merkitys. Teoksessa P. Pihlaja & R. Viitala (toim.), *Varhaiserityiskasvatus*. (s.121-140). Jyväskylä: PS-kustannus
- Rutanen, N. & Laaksonen, K. (2020). Äitien luottamuksen rakentuminen kasvatettiin varhaiskasvatuksen aloituksessa. *Jecer9(2)*, 349-372. Saatavilla <https://jecer.org/fi/wp-content/uploads/2020/08/Rutanen-Laaksonen-Issue9-2.pdf>
- Sevón, E., Hautala, P., Hautakangas, M., Ranta, M., Merjovaara, O., Mustola, M. & Alasuutari, M. (2021). Lasten osallisuuden jännitteet varhaiskasvatuksessa. *Jecer10(1)*, 114-138. Saatavilla <https://jecer.org/fi/wp-content/uploads/2021/02/Sevon-Hautala-Hautakangas-Ranta-Merjovaara-Mustola-Alasuutari-Issue10-1.pdf>
- Shaugnessy, M.F. & Kleyn, K. (2012). *Handbook of early childhood education*. Saatavilla 13.4.2021 <https://web-b-ebsohost.com/anna.diak.fi/ehost/ebookviewer/ebook/ZTAwMHh3d19fNTM1MjQyX19BTg2?sid=c5c7cfe9-44d7-4ab2-b534-e37c8400c464@sessionmgr102&vid=0&format=EB&rid=1>
- Syrjämäki, M. (2015). Osallisuuspuhetta integroidussa erityisryhmässä. *Jecer4(1)*, 22-41. Saatavilla <https://jecer.org/fi/wp-content/uploads/2015/05/Syrjamaki-issue4-1.pdf>
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2017). *Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi
- Vantaan kaupunki. Lapsi varhaiskasvatuksessa. Kehityksen ja oppimisen tuki. Saatavilla 27.4.2021 https://www.vantaa.fi/varhaiskasvatus_ja_koulutus/varhaiskasvatus/lapsi_varhaiskasvatuksessa/kasvun_ja_oppimisen_tuki
- Viitala, R. (2004). Ideologisia ja pedagogisia lähtökohtia erityistä tukea tarvitsevien lasten kanssa toimittaessa. Teoksessa P. Pihlaja & R.

Viitala (toim.), *Erityiskasvatus varhaislapsuudessa* (s. 131-152).

Helsinki: WSOY

Viitala, R. (2018). Inklusio ja inklusiivinen varhaiskasvatus. Teoksessa P. Pihlaja & R. Viitala (toim.), *Varhaiserityiskasvatus*. (s.51-78). Jyväskylä: PS-kustannus

Vilkkä, H. (2015). *Tutki ja kehitä*. Jyväskylä: PS-kustannus

LIITE 1. Kyselylomake

KYSELYLOMAKE

1. Millaista tukea ryhmässäsi olevat tukea tarvitsevat lapset ovat tarvinneet?
2. Mitä erilaisia tukimuotoja ryhmässänne käytetään viikoittain?
3. Millä tavoin huomioit tukea tarvitsevia lapsia suunnitellessasi ryhmän toimintaa?
4. Millaisissa tilanteissa tukien tarve korostuu?
5. Millaisia haasteita tuen tarpeet tuovat lapsiryhmään?
6. Millaisia haasteita tuen tarpeet tuovat toiminnan suunnitteluun?
7. Millaisia muutoksia olette tehneet varhaiskasvatusympäristöön tuen tarpeita ajatellen?
8. Miten kehittäisit tukea tarvitsevien lasten kanssa tehtävää toimintaa?
9. Mikä pohdituttaa tukea tarvitsevien lasten kanssa työskennellessä?
10. Mitä muuta haluaisit vielä sanoa?